

Dubrovačka arhitektura u vrijeme humanizma i renesanse

Kričkić, Dino

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:457665>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Pedagogija – Povijest

Dino Kričkić

Dubrovačka arhitektura u vrijeme humanizma i renesanse

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2013.

SAŽETAK

Dubrovnik u doba humanizma i renesanse doživljava ekonomski i kulturni vrhunac. U radu se govori o arhitekturi Dubrovnika u vrijeme humanizma i renesanse kada se u Dubrovniku izvode brojni vrijedni građevinski radovi. Dubrovčani su veliku pozornost posvetili utvrđivanju svoga grada, jer je Dubrovniku neprestano prijetila turska i mletačka opasnost. Kako bi zaštitili svoj grad, Dubrovčani su angažirali najbolje domaće i strane majstore, što se očitavalo u praktičnoj efikasnosti i u estetskoj vrijednosti ostvarenja. U vrijeme humanizma i renesanse kulturni procvat se očituje u javnim i sakralnim građevinama. Dubrovnik je prepun sakralnih građevina, od malih crkvice do samostana i katedrale. Brojnost i estetska vrijednost javnih građevina pokazuje razvijenost i uređenost Dubrovačke Republike, dok nam private palače i ljetnikovci daju uvid u kulturu življenja Dubrovčana u vrijeme humanizma i renesanse.

KLJUČNE RIJEČI: Dubrovnik, arhitektura, obrambene građevine, javne građevine, sakralne građevine, ljetnikovci

SADRŽAJ

Sažetak.....	2
1. Uvod.....	5
2. Urbanizam i građevinski propisi u Dubrovniku.....	6
3. Obrambene i vojne građevine	9
3.1 Gradske zidine.....	9
3.2 Kula Minčeta.....	12
3.3 Tvrđava Lovrijenac.....	14
3.4 Tvrđava svetog Ivana i obrana luke.....	16
3.5 Tvrđava Revelin.....	18
3.6 Arsenal.....	19
3.7 Utvrda Mrtvo zvono.....	20
3.8 Utvrda Bokar.....	21
3.9 Zgrada Glavne straže.....	21
4. Javne građevine.....	22
4.1 Knežev dvor.....	22
4.2 Palača Sponza.....	24
4.3 Gradski vodovod; Onofrijeva Velika i Mala česma.....	26
4.4 Orlandov stup.....	29
4.5 Placa (Stradun).....	31
4.6 Palača Velikog vijeća.....	33
4.7 Trg Luža.....	33
4.8 Lazareti.....	33
4.9 Žitnice Fontik i Rupe.....	35
4.10 Skladišta soli.....	36
4.11 Gradski zvonik.....	36
4.12 Vrata od Pila.....	37
4.13 Vrata od Ploča.....	37
4.14 Luža ili općinsko okupljalište.....	37
4.15 Škola.....	38
5. Sakralne građevine.....	39
5.1 Dubrovačka katedrala.....	39
5.2 Franjevački samostan.....	41
5.2.1 Zvonik.....	42
5.2.2 Ljekarna.....	43
5.2.3 Knjižnica i arhiv.....	44
5.3 Dominikanski samostan	44
5.3.1 Crkva.....	45
5.3.2 Samostan.....	46
5.3.3 Zvonik.....	47
5.3.4 Knjižnica.....	47
5.4 Crkva svetoga Ignacija i Dubrovački kolegij.....	48
5.5 Crkva svetog Spasa.....	49

5.6 Crkva svetog Vlaha.....	50
5.7 Samostan svete Klare.....	50
6. Ljetnikovci i private palače.....	52
6.1. Ljetnikovci.....	52
6.1.1 Dvorac Petra Sorkočevića.....	56
6.2. Privatne palače.....	57
7. Zaključak.....	59
8. Pois priloga.....	60
9. Literatura.....	61

1. Uvod

U radu se govori o arhitekturi Dubrovnika u vrijeme humanizma i renesanse, kada je Dubrovnik na vrhuncu svoje moći. Rad sadrži devet poglavlja u kojima se govori o najvažnijim građevinama u Dubrovniku, te o najznačajnijim domaćim i stranim majstorima koji su sudjelovali u njihovoj gradnji. Na početku rada govori se o urbanizmu i zakonskim odredbama o gradnji. Slijedi poglavlje o obrambenim i vojnim građevinama u Dubrovniku gdje se govori o najvažnijim dubrovačkim utvrdama, gradskim zidinama i drugim građevinama vojnog karaktera. Nakon toga govori se o javnim građevinama koje obuhvaćaju građevine koje su služile kao sjedište političkog upravljanja Dubrovnikom, te građevine koje su bile od opće koristi za dubrovačku stanovništvo, kao što je gradski vodovod. Zatim slijedi poglavlje o sakralnim građevinama gdje se govori o najznačajnijim crkvama i samostanima u Dubrovniku. Na kraju rada nalazi se poglavlje koje govori o dubrovačkim ljetnikovcima i privatnim palačama. Ovo poglavlje nam pruža uvid u kulturu življenja dubrovačke vlastele i bogatih građana u vrijeme humanizma i renesanse.

2. Urbanizam i građevinski propisi u Dubrovniku

Dubrovnik tijekom petnaestog i šesnaestog stoljeća doživljava ekonomski i kulturni vrhunac u svojoj povijesti. Umjetnicima, graditeljima i klesarima te majstorima umjetnog obrta bogati Dubrovnik pružao je mnoge mogućnosti rada, a domaći i strani graditelji iskoristili su ih u značajnoj mjeri. U graditeljstvu su u tom razdoblju najveći zahvati izvedeni na kompleksima utvrđenja. To su bili izvanredno skupi i opsežni radovi na kojima štedljiva dubrovačka vlastela nije žalila sredstava, angažirajući najbolje domaće i strane majstore, što se očitavalo i u praktičnoj efikasnosti i u estetskoj vrijednosti ostvarenja. Nije bio ništa manjeg domašaja i vrijednosti graditeljski preobražaj grada Dubrovnika, od drvenog u grad kamenih kuća i palača, javnih i privatnih, s popločanim ulicama, vodovodom i kanalizacijom, uređenom i osiguranom lukom te s novim lazaretima u predgrađu Ploče. Bio je to temeljit preobražaj uvjeta življenja, veliko dostignuće sigurnijeg i kulturnijeg života što ga je donio gospodarski prosperitet. Smisao za graditeljsku cjelinu i sklad ostvarene urbanističke cjeline i nadalje su obilježja tih dubrovačkih ostvarenja. Ne samo vanjski izgled grada već i unutrašnjost kuća i palača te ladanjskih dvoraca vlastele, sve je to pokazivalo novu kulturu življenja.¹

Izuzetno značajan događaj za prostorno uređenje Dubrovnika bilo je donošenje Statuta grada Dubrovnika 1272. godine. Time je trajno i pravno utemeljeno reguliranje buduće gradnje gradskog područja. Peta knjiga Statuta sa svojih 45 poglavlja predstavlja zbirku propisa o urbanističkom uređenju Grada i o raspolaganju zemljištem. U petoj knjizi Statuta Statutu se nalaze brojni zakoni koji reguliraju gradnju u Dubrovniku. Statut regulira važna pitanja poput kanalizacije ili podjele ulice, ali se bavi i manjim problemima poput zajedničkog zida dvije kuće, pravilima gradnje prozora i balkona ili načinu podmirivanja štete koja je nanesena susjedu tijekom gradnje. Zakon o podjeli ulica dijeli ulicu na tri dijela. Kuće s jedne strane ulice imaju jednu trećinu te ulice, a druge-što su s druge strane ulice-drugu trećinu; preostala trećina je općinska. Zakon govori kako svatko može na svojoj trećini napraviti terasu i kameno ili drveno stubište, te vrata za stubište i za konobu. Zakon o septičkoj jami nalaže da septičke jame koje su u predgrađu moraju biti pod zemljom, a tko je u

¹ Bernard Stulli, Povijest Dubrovačke Republike, Arhiv Hrvatske, Dubrovnik-Zagreb, 1989., str. 111.

predgrađu imao septičku jamu iznad zemlje, morao je platiti globu od pet perpera. Septičke jame u Gradu, morale su se svakih deset godina čistiti na trošak vlasnika.²

Nakon katastrofalnog požara u ljeto 1296. godine, kada je izgorio čitav u to vrijeme novi dio Grada, izgrađen od drvenih kuća, kao i veliki dio njegova starijeg dijela s pretežno kamenim kućama, već nakon tridesetak dana donesena je detaljna i dopunjena odredba o regulaciji čitavog budućeg gradskog prostora. Ona je predstavljala konačni plan po kojemu je Grad narednih stoljeća izgrađen. Odredbama o regulaciji iz 1296. godine utvrđen je način izgradnje Grada za čitav predio sjeverno od Place te za zapadni dio prostora na ravnom dijelu južno od Place. Istovremeno je bilo određeno da se otvore neke nove ulice probijanjem velikih pravokutnih stambenih blokova, dotad već izgrađenih u istočnom predjelu ravnog dijela Grada južno od Place. Smatra se da je Statut svojim uputama i odredbama, koje su se odnosile na buduću izgradnju Grada, zapravo potvrdio određeni pristup uređenju i načinu gradnje koji je na jednom dijelu gradskog prostora dotad već bio proveden, a koji se u Dubrovniku koristio tijekom dvanaestog i trinaestog stoljeća. To se odnosi na velike pravokutne blokove omeđene pravilnim rasporedom ulica na istočnom dijelu južno od Place. Blokovi kao planska prostorna jedinica bili su u dvanaestom i trinaestom stoljeću organizirani tako da su palače ugaono smještene i služile su za stanovanje vlastele, dok su objekti unutar bloka služili za stanovanje služinčadi i poljoprivrednih radnika, prije robova, a kasnije i unamljenih slobodnjaka. U unutarnji prostor bloka dolazilo se prilazima iz unutrašnjih dvorišta. U bloku su bile smještene i obrtničke radionice te skladišta robe i poljoprivrednih proizvoda. Ti veliki blokovi, prije nego su ih djelomično presjekli regulacijskom odredbom planirane nove ulice, predstavljali su prostornu organizaciju velikih dobro ustrojenih zajednica ladanjskog feudalnog tipa koje su činile nepristupačnim veliki prostor najstarije dubrovačke jezgre. Do smanjivanja ovih blokova spomenutim ispravkama, utvrđenim krajem trinaestog stoljeća, dolazi, kada te velike zajednice zapravo već pokazuju znakove raspadanja, jer se radna snaga umjesto robova sve više zamjenjuje plaćenim radnicima. I u Dubrovniku je tipu pravilnih blokova prethodio tip nepravilnih blokova koji se još ponegdje mogu sresti u starijim dijelovima Grada.

Kao drugi tip planirane izgradnje u prostoru Grada, a kasnije i na seoskom području, javlja se niz. Izgradnju u nizu tvore elementi koji su međusobno jednako vrijedni po veličini i položaju. Taj tip gradnje nešto je mlađi od tipa pravilnog bloka. Njegovi najraniji primjeri u Europi potječu s kraja

² Statut grada Dubrovnika: sastavljen godine 1272., Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002., str. 300.-323.

dvanaestog i početka trinaestog stoljeća nakon čega se naglo širi. On je bio pogodan za srednju građansku klasu i koloniste, pa se smatra naprednijim oblikom korištenja gradskog prostora, odnosno naselja. Odredbama o regulaciji Grada iz 1296. godine planirano je podizanje kuća u nizovima na zapadnom dijelu ravnog prostora južno od Place te na čitavom predjelu sjeverno od Place osim samostanskog kompleksa Male braće i kompleksa Sponze.³

Prilog 1: Dubrovnik, Stari grad

³ Bruno Šišić, Dubrovački renesansni vrt, HAZU, Zavod za povijesne znanosti i umjetnosti, Dubrovnik, 1991., str. 33.-35.

3. Obrambene i vojne građevine

Dubrovniku je kroz povijest neprestano prijetila opasnost od susjeda, prije svega Mlečana i Turaka, te se nisu uvijek mogli oslanjati na vještu diplomaciju kako bi sačuvali slobodu. Zbog toga Dubrovčani nisu štedjeli novac u gradnji gradskih zidina i utvrda koji su branili Dubrovnik. Pri gradnji obrambenih i vojnih građevina Dubrovčani su angažirali najbolje domaće i strane graditelje. Koristeći veliko bogatstvo koje su stekli trgovinom za vrijeme humanizma i renesanse, Dubrovčani su izgradili vrlo čvrst, ali i estetski vrijedan, sustav obrane koji je njihovom gradu osiguravao sigurnost i slobodu.

3.1 Gradske zidine

Najprepoznatljivija odrednica koja definira fizionomiju povijesnoga grada Dubrovnika jesu njegove netaknute gradske zidine, koje u neprekinutom tijeku dugom 1940 metara obuhvaćaju grad. Gradske zidine sastavljene su od niza utvrda, bastiona, kazamata, kula i odvojenih tvrđava. Zidine su se gradile u vrijeme neprestane turske i mletačke opasnosti, a svoj izgled su do današnjih dana očuvale zbog vješte gradnje, održavanja, ali i vješte dubrovačke diplomacije koja je često uklonila opasnosti koje su prijetile Dubrovniku. Grad Dubrovnik potpuno je opasan zidinama i utverdama, uključujući i Staru gradsku luku. Povijest dubrovačkih fortifikacija zadire duboko u rani srednji vijek. Nesumnjivo je da je rano gradsko naselje na otočiću Lausu bilo ograđeno obrambenim zidom. Činjenica da je ovaj grad u devetom stoljeću mogao izdržati petnaestomjesečnu opsadu Saracena govori o tome da je grad bio dobro utvrđen. Grad se širio najprije prema nenaseljenom istočnom dijelu otoka. Obrambeni je zid u devetom i desetom stoljeću obuhvatio i istočni dio grada. Kada je u jedanaestom stoljeću nasut uski morski tjesnac na prostoru današnje Place, grad se spojio s naseljem koje je već postojalo na kopnu i ubrzo je došlo do izgradnje jedinstvenog obrambenog zida oko prostora koji odgovara današnjem području stare gradske jezgre.⁴

Kakav god bio početni napredak postignut u izgradnji zidina koje su trebale spojiti *borgo* s prvotnim starim gradom, pokazalo se da je bio uzaludan. Usprkos odredbama Statuta o riziku od požara, u noći 16. kolovoza 1296. godine planuo je požar u kojemu je uništen cijeli novi dio i većina staroga grada. Cijena ponovne izgradnje bila je visoka, ali vatra je pružila mogućnost da se planira

⁴ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, Forum, Zadar, 1998., str. 21.

na racionalniji način i da se započne graditi čvrsta i jedinstvena obrana cijelog naseljenog područja. To se naročito odnosi na mrežu ulica u novom seksteriju Sveti Nikola *del Campo* ili Prijeko, koji predstavlja najsjeverniji dio konačno zidinama ograđenog grada, od Place do sjevernog zida, i koji je tada vrlo detaljno isplaniran. Zatvaranje zidina oko onoga što se danas smatra starim dijelom Dubrovnika, na kraju trinaestog stoljeća, označilo je završetak jednog razdoblja u životu komune. Tako je završeno definiranje tih naseljenih područja. Odluka iz četrnaestog stoljeća da se što snažnije utvrde zidine oko grada, zapravo je značila da nikada neće biti prikladno razmišljati o njegovu proširenju. Rezultat toga je da je Dubrovnik ostao malen.⁵

U trinaestom stoljeću cijeli je grad opasan obrambenim zidom, osim prostora Dominikanskog samostana, koji je ušao pod okrilje gradskog obrambenog zida tek u četrnaestom stoljeću. Zbog poboljšanja obrane grada, u četrnaestom stoljeću izgrađeno je 15 četverokutnih kula. Naročito je uočljiva povećana briga za sigurnost, i to od razdoblja ugarsko-mletačkih ratova. Tako su 1346. godine vlasti odlučile sagraditi kamenu kulu na molu, u Dubrovniku poznatom kao Muo, te zatvoriti luku lancem koji je visio između njega i tvrđave svetog Luke. Muo je još ojačan 1350. godine, a ispred Vrata od Pila iskopan je jarak. Prvi spomen oružja u Dubrovniku javlja se sljedeće godine, a uviđanje činjenice koliko je barut razoran potiče nove radove, naročito podizanje debelih bedema za zaštitu grada od topničkih napada. Odlaskom posljednjeg mletačkog kneza 1358. godine, opasnost s mora postala je još veća. Stoga je pozornost usmjerena na zatvaranje svih nepotrebnih otvora na dijelu zidina koji je gledao na luku. Opasnost od Mlečana tijekom mletačkog rata s Genovom i Ugarskom potaknuo je 1378. godine rušenje privatnih kula i crkava blizu dubrovačkih zidina, jer bi ih neprijatelj mogao zauzeti i iskoristiti. Godine 1387. i 1398. graditelji i građa za novu crkvu Svetog Vlaha hitno su prenamijenjeni za poslove za obranu grada.

Međutim, tek su u petnaestom i šesnaestom stoljeću dubrovačke utvrde dostigle svoj puni razvoj i više ili manje poprimile današnji izgled. Senat je 1430. godine, suočen s ratom protiv Radoslava Pavlovića, izdao niz detaljnih odredbi o obrani Republike. Napomenuto je da građevinske radove u gradu treba izvoditi *non tanto per la bellezza, quanto la forteza* ("ne toliko zbog ljepote, koliko zbog snage"). Naravno, na kraju se pokazalo da utvrde zadovoljavaju podjednako estetski kao i svojom masivnošću i djelotvornošću, a sve to usprkos brzini kojom su neke od njih podignute.⁶

⁵ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, Golden marketnig, Zagreb, 2006., str. 295.

⁶ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, str. 296.-298.

Najveći poticaj daljnjem utvrđivanju dala je turska opasnost koja je postajala sve većom nakon pada Carigrada 1453. godine. Čini se da su vijesti o padu Konstantinopola 1453. godine potaknule Dubrovnik na izgradnju dugačke dionice zida – visokog 22 metra i 4 metra debelog – između Vrata od Ploča i tvrđave Minčete, i to za samo dvije i pol godine. Obrambeni sustav još se dograđivao i modernizirao tijekom 16. Stoljeća. Današnji opseg zidina potječe iz četrnaestog stoljeća, dok je konačan izgled obrambeni sustav poprimio tijekom zlatnog doba Dubrovnika u razdoblju od pada Carigrada 1453. godine do katastrofalnog potresa 1667. godine. Glavni zid je prema kopnenoj strani širok između 4 i 6 metara, dok je prema moru širok između 1,5 i 3 metra, a visina mu na pojedinim dijelovima doseže i 25 metara. Zid je s kopnene strane zaštićen i dodatnim nižim kosim podziđem, što je bilo potrebno za obranu od tadašnjeg topništva. Grad je zaštićen na četiri istaknute točke na zidinama posebno jakim utvrdama. Na sjeveru se nalazi okrugla kula Minčeta, na istoku Gradsku luku brani tvrđava Revelin, a na jugoistočnoj strani veliki kompleks tvrđave svetoga Ivana. Na zapadu ulaz u grad brani jaka i lijepo oblikovana utvrda Bokar. Zapadnu stranu grada od opasnosti s mora i kopna brani i moćna samostalna tvrđava Lovrijenac. Uz ove najjače i najistaknutije fortifikacije, gradski zid štite još dvije okrugle kule, 12 četverokutnih kula, 5 bastiona i dvije ugaone utvrde, dok je dograđeno predziđe flankirano jednim većim i devet manjih polukružnih bastiona. Uzduž kopnenog dijela gradskih zidina bio je kao dodatna zaštita iskopan i duboki jarak. Cijeli sustav utvrda bio je opremljen većim brojem topničkog oružja. U vrijeme pune pripravnosti za obranu Dubrovnik je sa zidina branilo više od 120 topovskih cijevi. Komunikaciju s vanjskim svijetom Grad je održavao kroz dvojna dobro utvrđena gradska vrata, smještena u smjeru zapad-istok. Sa zapada se u grad ulazilo kroz dobro utvrđena i višestruko zaštićena Vrata od Pila, dok su istočna Vrata od Ploča zaštićena još i izdvojenom tvrđavom Revelin. Oba ulaza u grad konstruirana su tako da komunikacija s gradom nije izravna, nego je onaj koji je ulazio u grad morao proći kroz više vrata i kroz zavojite prolaze, što svjedoči o sigurnosnim mjerama krajnjeg opreza pred mogućnošću iznenadnog prodora neprijatelja. U područje Gradske luke ulazilo se kroz dvojna vrata: Vrata od Ponte (luke) i Vrata ribarnice. Od udara valova i iznenadnih napada s mora Gradska luka bila je zaštićena lukobranom zvanim Kaše.⁷

⁷ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 20.-22.

3.2 Kula Minčeta

Vrlo dobar razmještaj utvrda oko Dubrovnika svjedoči o oštroumnim procjenama dubrovačke vlade vezanim za zahtjeve obrane, a isto tako o genijalnosti arhitekata-inženjera koji su pozvani da ih ostvare. Možda je od svih gradskih utvrda najdojmljivija tvrđava Minčeta. Prva, četverokutna, kula sagrađena je na sjeverozapadnom uglu zidina već 1319. godine, ujedno i najistaknutija točka obrambenog sustava Dubrovnika prema kopnu. Ime joj potječe od obitelji Menčetić, na čijem je nekadašnjem imanju sagrađena. Svojom visinom i obujmom dominira sjeverozapadnim dijelom grada i zidina, a gradio ju je dubrovački graditelj Nicifor Ranjina.⁸ Godine 1455. odlučeno je da se rekonstruira kao okrugla kula, ali radovi su prekinuti zbog izbijanja kuge. Zatim, kad su Turci 1461. godine počeli prodirati u Bosnu, donesena je odluka da se pozove veliki firentinski arhitekt Michelozzo Michelozzi (Michelozzo di Bartolomeo) i pomogne u gradnji dubrovačkih vojnih i gradskih projekata. U svibnju iste godine senatori su pristali da se nastavi izgradnja Minčete prema Michelozzijevoj drvenoj maketi.⁹ Odjedanput su bile prijeko potrebne velike količine kamena i ostale građe. Kako bi se iskoristila sva radna snaga za prijevoz materijala, naređeno je da svatko tko u Dubrovnik dolazi iz smjera Gruža ili Ploča mora sa sobom donijeti kamen, veliki ili mali već prema građi osobe, koji će se iskoristiti za gradnju kule. Postavljeni su i posebni stražari koji su nadzirali provedbu odluke.¹⁰

Graditeljsko djelovanje Michelozzia u Dubrovniku urodilo je s više građevinskih pothvata od najvećeg značenja za dubrovačku arhitekturu. Među glavnim projektima koje je Michelozzo izveo sredinom petnaestog stoljeća jest gradnja Minčete. Michelozzo je oko postojeće četvrtaste kule izgradio široko oblo utvrđenje prilagođeno novom načinu ratovanja, koje je povezao s novoizgrađenim sustavom niskog ukošenog predziđa. Zidovi ovog novog utvrđenja bili su debeli 6 metara i imali su niz zaštićenih otvora za topove.¹¹

Michelozzijev prijedlog da se ojača kulu Puncijelu (na pola puta između Bokara i Vrata od Pila) prihvaćen je 1463. godine. Još je bila važnija odluka da se sgrade dva Revelina, jedan na Vratima od Pila, a drugi na Vratima od Ploča. Da bi se osigurao kamen za Michelozzijeve planove, srušene

⁸ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 298.

⁹ Ana Deanović, *Utvrde i perivoji*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2001., str. 53.-63.

¹⁰ Tereza Buconić Gović, *Dubrovačke crkvice, Vlastita naklada, Dubrovnik, 2002.*, str. 17.

¹¹ Antun Travirka, *Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština*, str. 24.

su ograde između vrtova i vinograda u okolici Dubrovnika. Isto se dogodilo i sa starom bojoaonicom na Pilama i s nekoliko crkava izvan zidina, iako se tu radilo uglavnom o sigurnosnim mjerama. Odnos između Senata i Michelozzija uvijek je bio napet, a s vremenom se i pogoršavao. Vlastela koja je vladala Dubrovnikom bila je sklona oprezu i škrtosti, a vrlo su cijenili vlastitu mudrost. Istodobno, arhitekt je sigurno bio bijesan jer su se svi njegovi potezi pokušali spriječiti i opozvati. Senat je isprva odbio Michelozzijeve prijedloge za gradnju tvrđave Bokar (koja čuva jugozapadni ugao grada i gleda na tvrđavu Lovrijenac), iako ih je poslije prihvatio. Senatori su čak razgovarali o tome da mu uskrate plaću, jer su smatrali da je previše vremena provodio izvan posla, ali ipak su odustali od toga. Konačno se Senat razišao s Michelozzijem ne zbog vojne, nego zbog civilne arhitekture. Senat je 5. svibnja 1464. odbio čak i razmatrati njegove planove o ponovnoj izgradnji Kneževa dvora. Čini se da je firentinski majstor tada napustio grad.¹²

Radove na Minčeti nastavio je graditelj i kipar Juraj Dalmatinac, rodom iz Zadra. Senat je prihvatio njegove prijedloge za nastavak gradnje Minčete, koji su se bitno razlikovali od ranijih Michelozzijevih prijedloga. Tako je izgrađena kula koja je bila malo više nego polukružna, viša od prvotno planirane i koja je dobila krunište bedema. Minčeta je dobila suvremeniji i obrambeniji okrugli oblik, istaknuta je na najvećem uglu i svojom visinom na položaju pogodnom za promatranje pokazuje uspjeh Dalmatinca u prilagođavanju ondašnjoj strategiji i spretno uklapanje u obrambeni sklop zidina i urbanističku cjelinu grada.¹³ To će biti građevina koju će dva stoljeća kasnije Evlija Čelebija u čudu uspoređivati s Babilonskom kulom iz Biblije. Kula Minčeta dovršena je 1464. godine i simbol je neosvojivosti Dubrovnika.¹⁴

¹² Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 298.-299.

¹³ Cvito Fisković, *Juraj Dalmatinac*, Zora, Zagreb, 1963., str. 26.

¹⁴ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 299.

Prilog 2: Minčeta

3.3 Tvrđava Lovrijenac

Lovrijenac je izgrađen na morskoj hridi visokoj 37 metara. Ova zasebna tvrđava od velike je važnosti za obranu zapadnog dijela Dubrovnika; kako od napada s kopna, tako i od prijetnje s mora. Tvrđava se spominje u legendi iz jedanaestog stoljeća, ali sigurni podaci o njoj potječu iz četrnaestog stoljeća, otkada potječe i njezina današnja osnova. U idućim stoljećima doživjela je brojne pregradnje. Glavnu obnovu doživjela je kad i ostale dubrovačke utvrde, u petnaestom i šesnaestom stoljeću. U to vrijeme općinski graditelj I. K. Zanchi iz Pesara utvrđuje grudobrane.¹⁵ Tvrđava je znatno ojačana 1418. godine, a poboljšanja su dodana između 1421. i 1424. godine kada je prijetila opasnost od Radoslava Pavlovića. Juraj Dalmatinac proveo je i obnovu tvrđave Lovrijenac. Juraj Dalmatinac tada je od Lovrijenca napravio gotovo neprobojnu tvrđavu. Čini se da je Juraj Dalmatinac prestao sa službom u Dubrovniku 1465. godine, možda kako bi pobjegao od kuge. Na njegovo mjesto došao je državni graditelj, rodom iz Dubrovnika, Paskoje Miličević, koji će Republici služiti čak 51 godinu.¹⁶

¹⁵ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 28.-29.

¹⁶ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, str. 300.

Prilog 3: Lovrijenac

Trokutasta tlocrta, prilagođen obliku hridi na kojoj je izgrađen, Lovrijenac je okrenut svojim najužim i najvišim dijelom prema zapadnim predgrađima, dok se svojom najdužom plohom zida otvara prema Bokaru i zapadnim gradskim zidinama, štiteći tako malu luku Kolorinu. Unutar tvrđave nalazi se četverokutno dvorište. Lovrijenac je branilo 10 topova. Kako je Lovrijenac dominantna utvrda čije bi zaposjedanje ugrozilo sigurnost Dubrovnika, prilikom njegove izgradnje još jednom je došla do izražaja mudrost i oprez dubrovačke uprave. Tako debljina zida u dijelovima koji su istaknuti prema mogućoj vanjskoj opasnosti doseže gotovo 12 metara, a velika zidna površina tvrđave okrenuta zapadnim gradskim zidinama ne prelazi 60 centimetara. Opres Dubrovčana nije bio usmjeren samo prema vanjskom neprijatelju nego i prema mogućoj uzurpaciji vlasti zapovjednika posade. Stoga je mogući pobunjenik bio trajno izložen opasnosti od razaranja najtanjeg zida utvrde. Kako bi još više smanjili opasnost od izdaje, Dubrovčani su zapovjednika tvrđave, biranog iz redova vlastele, mijenjali svaki mjesec. Sloboda se tako u Dubrovačkoj Republici čuvala na sve moguće načine. O tome svjedoči i glasoviti latinski natpis pred ulaznim vratima u tvrđavu Lovrijenac: *Non bene pro toto Libertas venditur auro*. U prijevodu: *Sloboda se ne prodaje ni za sve zlato svijeta*. Lovrijenac je stradao u velikom potresu 1667. godine, ali je obnovljen tijekom sedamnaestog stoljeća.

Danas je Lovrijenac poznat po izvedbi Shakespeareva "Hamleta" koja je postala zaštitni znak Dubrovačkog ljetnog festivala.¹⁷

3.4 Tvrđava svetog Ivana i obrana luke

Tvrđava sv. Ivana, zvana često kula Mulo, složena je i monumentalna građevina na jugoistočnoj strani Stare gradske luke, koja svojim dominantnim položajem potpuno nadzire i štiti ulaz u luku. Mulo, koji je sagrađen na kamenom izboju i bio okrenut prema sjeveroistoku na vrhu Pustijerne, bio je već od najranijih vremena vrsta obrane. Tamo se nalazila kula koja je pripadala obitelji Gundulić, a bila je sagrađena od kamena i vapna, na trošak grada, 1346. godine. Temelji te kule poslije su zaštićeni bastionom. Izgrađeni su vezivni zid i vrata kojim je kula Gundulić povezana s gradom. Tvrđava je u petnaestom i šesnaestom stoljeću doživjela niz preinaka i dogradnji, što se može vidjeti na triptihu slikara Nikole Božidarevića u Dominikanskom samostanu. Slika prikazuje sv. Vlaha koji u rukama drži maketu Dubrovnika na kojoj se dobro vide lučke utvrde. Početkom šesnaestog stoljeća kula se sastojala od velike četvrtaste strukture, podignute na kružnom bedemu s kojim je bila povezana čvrstim lancem. Kula je imala prsobrane i nagnuti krov. Današnji izgled utvrde potječe iz šesnaestog stoljeća i u najvećoj je mjeri djelo dubrovačkog graditelja Paskoja Miličevića, koji je svojim projektima znatno pridonio današnjem izgledu fortifikacija Stare gradske luke. Kompleks tvrđave ima prema moru okrenute oble i ukošene zidove, dok je strana tvrđave okrenuta luci ravnih i okomitih ploha. Sagrađena je nova polukružna kula s peterostranim bastionom ispred nje. Zatim je između 1552. i 1557. godine cijeli kompleks objedinjen jedinstvenim zidom, koji je otada poznat kao tvrđava svetog Ivana na Mulu, a ime je dobila prema obližnjoj crkvi.¹⁸

Ova velika građevina, koja je u svojoj obrambenoj funkciji imala niz otvora za topnička oružja, danas je spomenik kulture, a u njezinim prostorijama danas se nalazi Pomorski muzej.¹⁹

Između mnogih drugih projekata Paskoje Miličević je odgovoran za osmišljavanje i provedbu daljnjih faza u dugom procesu razvoja, zaštite i utvrđivanja gradske luke. Prije potresa 1667. godine luku je branio niz utvrda različite starosti i snage, ali koje su zajedno bile izrazito djelotvorne. Na

¹⁷ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 29.-31.

¹⁸ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, str. 301.-302.

¹⁹ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 25.-26.

sjevernoj su strani smješteni tvrđava Sveti Luka sa svojim bastionom i kula svetog Dominika, a na sjeveroistočnoj strani masivna tvrđava Revelin, koja štiti Vrata od Ploča. Na južnom boku luke smjestila se gotovo podjednako masivna tvrđava svetog Ivana. Između Svetog Ivana i Svetog Luke protezale su se (od juga prema sjeveru) Kneževa kula, Kažnjenička kula i Kula od ribarnice.

Prije izgradnje lukobrana gradska luka se noću zatvarala lancem s drvenim gredama koji se natezao između tvrđave sv. Ivana i kule sv. Luke. Dubrovački lukobran bio je značajan projektantski i građevinski pothvat, a za njega je zaslužan Paskoje Miličević. Od sredine četrnaestog stoljeća Dubrovčani su željeli povećati prostor zaštićenog dijela sidrišta. Zato su 1347. godine odlučili napraviti improvizirani lukobran koji se sastojao od velikog kamenja s Pustijerne (malo zapadnije od današnje Porporele koja štiti luku, a koju su u devetnaestom stoljeću izgradili Austrijanci). No kako je luka postajala sve napučenija i u njoj je bivala sve veća gužva, moralo se osmisliti nešto ambicioznije. Godine 1484. prihvaćeni su planovi Paskoja Miličevića za novi lukobran. Lukobran je bio izravno okrenut jugoistoku, prema dolazećim valovima, a s jednog kraja lukobrana protezao se lanac do podnožja tvrđave svetog Ivana, te je tako sprječavao ulaz onima koji su na silu željeli ući u luku. Glavni južni ulaz u luku trebao je biti širok 40 metara, što je dovoljno prostora da lako prođe velik brod duboka gaza, ali ne tako širok da bi propustio veliki pritisak dolazećeg mora. Sjeverni je ulaz u luku bio uži i plići i predstavljao je problem koji će se poslije morati rješavati. Blokovi su polagani u vodu bez vezivnoga materijala. Oni gornji povezani su željeznim spojevima i uzidani u vapno i glinu. Da bi se ta žbuka mogla osušiti, dijelovi koji su se nalazili izvan vode, zaštićeni su drvenim sanducima, *cassettama*, ili kako kažu u Dubrovniku, kašetama. Odatle i ime valobran, Kaše. Graditelj je odbio plaću za svoj rad, ali nagovorili su ga da primi dar, srebrni pladanj u vrijednosti od dvanaest dukata. Činjenica da je lukobran Kaše preživio uzastopne potrese, a ostao je čitav i kad je luku bombardirala jugoslavenska vojska, potvrda je njegove kvalitete.

Lukobran je 1514. godine proširen prema Pločama, što je zacijelo još više smanjilo već ograničeni prostor kojim su brodovi ulazili u luku kroz sjeverni kanal. Inače, taj je projekt bio najgore moguće rješenje, jer je znatno otežao ulazak velikih trgovačkih brodova, a ipak je neprijatelju nudio put da prodre u luku, a time i grad. Stoga je 1617. godine dubrovački graditelj Mihajlo Hranjac predložio da se preko gornjeg kanala postavi veliko kamenje kojim bi se luka

potpuno zatvorila. To je učinjeno tek 1631. godine, u vrijeme kad je mletačka prijetnja ponovno bila na vrhuncu. Time je djelotvorno završena zaštita luke.²⁰

3.5 Tvrđava Revelin

U doba izrazite turske opasnosti i neposrednog pada Bosne pod tursku vlast sagrađena je 1462. godine na istočnoj strani grada tvrđava Revelin, zamišljena kao odvojena tvrđava koja dodatno osigurava kopneni prilaz istočnim gradskim Vratima od Ploča. Ime utvrde dolazi od naziva "*rivelino*", što u fortifikacijskom graditeljstvu označuje vrstu utvrde koja se gradi nasuprot gradskim vratima kako bi ih bolje zaštitila od neprijateljskih udara.²¹ Današnja masivna struktura nastala je uglavnom u šesnaestom stoljeću. Plašeći se mletačkog napada za vrijeme rata Prve svete lige, Dubrovnik je zatražio savjet slavnog građevinara Antonija Ferramoline iz Bergama, koji je stigao u grad posredovanjem Andree Dorie, španjolskoga admirala iz Genove. Godine 1538. Senat je odobrio Ferramolinove nacрте za izgradnju potpuno novog i znatno snažnijeg Revelina. Nakon što je u gradu proveo četiri mjeseca, vratio se dubrovačkim brodom na Siciliju, ostavivši za sobom dobar dojam – zacijelo još povoljniji jer je odbio plaću za svoje usluge koja je iznosila srebrninu ikonja u vrijednosti 200 dukata.²² Izgradnja je trajala jedanaest godina i u to vrijeme obustavljeni su svi drugi građevinski radovi, kako bi se ovaj objekt što prije dovršio. Novi Revelin postaje najmoćnija gradska utvrda, čime je bitno osiguran istočni kopneni prilaz gradu. Nepravilna četverokutnog tlocrta, jednom svojom stranom spušta se prema moru, dok ga s ostale tri kopnene strane štiti dubok jarak. Jednim se mostom preko zaštitnog jarka naslanja na Vrata od Ploča, dok je drugim vezan s istočnim predgrađem. Dodatne promjene učinjene su u sedamnaestom stoljeću i još nekoliko u osamnaestom, ali današnja tvrđava je u osnovi onakva kakvu ju je zamislio Ferramolino. Gradnja je izvedena vrlo temeljito i kvalitetno pa tvrđava nije oštećena u velikom potresu 1667. godine. Kako je unutrašnjost Revelina podijeljena u tri velika nadsvođena prostora, Revelin je nakon potresa preuzeo ulogu upravnog središta Republike. U njemu su se održavale sjednice Vijeća, a u njega je

²⁰ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 300.-303.

²¹ Patricija Veramenta-Paviša, *Obnova dviju dubrovačkih tvrđava: sanacija tvrđave Svetog Ivana i revitalizacija tvrđave Revelin*, Dubrovnik, *Časopis za književnost i znanost*, Nova serija, godište V., broj 4, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, 1994., str. 136.

²² Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 303.

bila prenesena i državna riznica, riznica katedrale, kao i sve ostalo blago koje je spašeno iz ruševina i požara.

Na vrhu Revelina nalazi se golema terasa na kojoj se danas održavaju mnoge priredbe Dubrovačkog ljetnog festivala.²³

Prilog 4: Revelin

3.6 Arsenal

Malo se zna o nastanku dubrovačkog Velikog arsenala. U ljetopisima se spominje u osmom stoljeću. Jednostavni crteži galija otkriveni su na jednom stupu iskopanih ostataka bizantske katedrale i to govori o mogućnosti postojanja barem neke vrste arsenala u jedanaestom stoljeću. Prirodno je pretpostaviti da je Veliki arsenal u Veneciji imao utjecaj na razvoj dubrovačkog arsenala, nakon što je Dubrovnik došao pod mletačku vlast 1205. godine. Prvi jasan dokaz ipak se pojavljuje mnogo poslije, u Statutu iz 1272. godine. Tijekom četrnaestog stoljeća Veliki arsenal je poprimio svoj tradicionalni oblik – koji je ponovljen na istočnom pročelju današnje Gradske kavane. Arsenal sa svoja četiri međusobno povezana prostora, u kojima su se gradili i održavali dubrovački ratni brodovi za obranu grada, 1345. godine je ojačan i zatvoren. Godine 1386. i 1387. sagrađeni su

²³ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 26.-28.

polukružno nadsvođeni prolazi kroz koje su plovili dubrovački ratni brodovi. Tijekom godina ti su prolazi prošireni da bi mogli primiti veće brodove. Isprva su se zatvarali paralelnim gredama, ali s daljnjim proširivanjem ta metoda zaštite pokazala se nedostatnom. Stoga su potkraj petnaestog stoljeća prolazi zazidani tankim zidom. Kad god bi se neki brod puštao u more ili povlačio natrag u Arsenal, ti zidovi morali su se srušiti i ponovno sagraditi. Arsenal je 1525. godine proširen prema moru da bi mogao prihvatiti veći ratni brod zvan *bastarda* koji je tada bio u izgradnji.

U Arsenalu su se popravljali i gradili brodovi dubrovačke ratne flote. Od četrnaestog do šesnaestog stoljeća ti su ratni brodovi bili veliki i djelotvorni, iako ne mnogobrojni, kao bilo koji drugi ratni brodovi toga doba; dapače, dubrovački Veliki arsenal bio je najvažniji na obalama istočnog Jadrana. Od sredine četrnaestog stoljeća Arsenal je bio pod upravom kneza, a od petnaestog stoljeća na čelu mu je bio admiral.

Godine 1409. odlučeno je da se uz te zgrade sagradi još jedna, koja je postala poznata kao Mali arsenal. Isprva se sastojala od samo jedne cjeline s prostorom za samo jednu brigantinu, ali 1412. godine dodani su prostori koji su mogli primiti još dva broda. Najjužnija od tih cjelina proširena je 1574. godine tako da je u njoj mogla biti sagrađena *galijica*.²⁴

3.7 Utvrda Mrtvo zvono

Južni potez dubrovačkih zidina izgrađen je nad strmim klisurama što se ruše u more. Na tom se potezu prilikom velikih preinaka fortifikacija u petnaestom i šesnaestom stoljeću vrlo malo gradilo. Jedna od rijetkih gradnji u tom dijelu bila je dogradnja oble utvrde na najistaknutijoj točki južnog krila gradskog zida. Utvrda Mrtvo zvono sagrađena je početkom šesnaestog stoljeća prema nacrtu dubrovačkog graditelja Paskoja Miličevića. Kao utvrda s većim brojem otvora za topove, bila je središnje mjesto između utvrde Bokar i tvrđave svetoga Ivana u obrani od eventualne opasnosti s mora. Ime je dobila po zvonu za mrtve u obližnjoj crkvi sv. Petra.²⁵

²⁴ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 301.

²⁵ Tanja Šimundić-Bendić, *Zlatni Dubrovnik*, Maris Liber, Zadar, 2006., str. 47.-49.

3.8 Utvrda Bokar

Utvrda Bokar (Zvjezdan) jedan je od najljepših primjera skladne i svrhovite gradnje fortifikacije. Izgradio ju je Firentinac Michelozzo prilikom obnavljanja dubrovačkih zidina u razdoblju od 1461. do 1463. godine. Ova je utvrda zamišljena kao ključna točka u obrani Vrata od Pila, tj. zapadnog utvrđenog ulaza u Grad. Ona, uz Minčetu, čini drugu ključnu točku u obrani zapadnog kopnenog prilaza Gradu.²⁶

3.9 Zgrada Glavne straže

Uz palaču Velikog vijeća izgrađena je 1490. godine zgrada Glavne straže u gotičkom stilu. Ova zgrada bila je važna za sigurnost grada, a u njoj se nalazio i stan admirala, glavnog vojnog zapovjednika. Početkom 18. Stoljeća rekonstruirano je prizemlje zgrade, a između 1706. i 1708. godine izgrađen je monumentalni barokni portal. Autor ove pregradnje bio je mletački arhitekt Marino Gropelli, po čijem je nacrtu izgrađena i nova barokna crkva sv. Vlaha.²⁷

²⁶ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 28.

²⁷ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 41.

4. Javne građevine

U vrijeme humanizma i renesanse Dubrovčani su izgradili niz javnih građevina koje su bile namjenjene političkom upravljanju, trgovini i poboljšanju životnih uvjeta u gradu. Rastom bogatstva i moći vlastela je željela upravljati Republikom iz zgrada koje su svojim izgledom pokazivale bogatstvo i moć Dubrovačke Republike, te se u vrijeme humanizma i renesanse u Dubrovniku grade i obnavljaju građevine u kojima su političke institucije upravljale Dubrovačkom Republikom. Izgradnjom gradskog vodovoda, lazareta, škole i skladišta žita u Dubrovniku je znatno poboljšana kvaliteta života.

4.1 Knežev dvor

Neposredno uz zgradu Gradske vijećnice (nekada palače Velikog vijeća) nalazi se Knežev dvor, jedan od najznačajnijih spomenika svjetovne reprezentativne arhitekture u Dubrovniku, ali i na cijeloj jadranskoj obali. Ova gotičko-renesansna palača svoj današnji izgled duguje brojnim i višestoljetnim pregradnjama i dogradnjama. Povremeno su je uništavali ili teško oštećivali požari, eksplozije baruta i razorni potresi. Na mjestu današnjeg Dvora već u ranom razdoblju dubrovačke povijesti počela se graditi obrambena građevina, a u Statutu iz 1272. godine spominje se kao *castrum*. Godine 1296. spominje se kao *castellum*-kaštel, tvrđava. Naziv *palatium*, palača, pojavljuje se u spisima od 1349. godine, a kasnije i kao *palazzo magior*. Kako se u dokumentima spominju neki dijelovi građevine može se zaključiti da se radilo o građevini s ugaonim kulama, dva krila i visokim zidom koji su zatvarali unutrašnje dvorište.²⁸

U petnaestom stoljeću došla je do izražaja težnja za uljepšanjem zgrade. Tome su pridonijeli i požari i eksplozije baruta, koje su toliko razorile staru građevinu da je ona morala biti gotovo iz temelja obnovljena. Zbog tradicije da se gradsko oružje čuva pod izravnom kontrolom kneza i njegovih vijeća u dvoru su se čuvale velike količine baruta. U noći 10. kolovoza 1435. godine zapalila se zaliha baruta i razorila veći dio zgrade, zajedno s nekoliko pridruženih kula.²⁹ Nakon požara i eksplozije 1435. godine dubrovačka vlada odlučila je podići novu, znatno ljepšu palaču. Izgradnja je povjerena Onofriju della Cava, graditelju iz Napulja, koji je u Dubrovniku bio

²⁸ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 46.

²⁹ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, str. 308.

angažiran i zbog izgradnje vodovoda. Knežev dvor majstora Onofrija bila je otmjena i skladna gotička građevina s katom i prizemnim trijemom na stupove utisnutim između dvaju pokrajnih, nešto viših, kula. Skulpturalni ukras Onofrijeva Dvora, uključujući kapitule, izradio je majstor Petar Martinov iz Milana. Do današnjih dana ostali su sačuvani polukapitel s Eskulapovim likom ugrađen u južni dio pročelnog trijema, kapitel s prizorom Salomonova suda (koji simbolizira pravdu koju je dijelila dubrovačka vlastela), koji se čuva u dubrovačkom muzeju, i četiri figuralne konzole iz pročelnog trijema. Premda je raspored figura na ovim radovima još uvijek gotički, u njima se ipak osjeća duh rane renesanse.³⁰ Uz svaki kapitel Kneževa dvora veže se neka priča, kao u slučaju reljefa na kojem je prikazan bog Eskulap u svom alkemijskom laboratoriju, a što je posljedica zablude koju su širili dubrovački povjesničari i prema kojoj je Epidaur pokraj Dubrovnika, a ne onaj u Grčkoj, bio domovina slavnoga grčkog boga. Tema dobre vlade ponavlja se u atriju palače, gdje su alegorijski prikazi Mudrosti, Pravde i Sklada podsjećali vijećnike, suce i dužnosnike na njihove obveze. Lik Pravde na vrhu stubišta koje vodi u sudnicu nosi natpis: *Iussi suma mei sua vos cuicumque tueri-*„Moja najveća dužnost je zaštititi tvoja prava“.

Onofrijevi planovi za novu palaču bili su sveobuhvatni, praktični, a odnosili su se i na dekoraciju. De Diversis bilježi da su uključivali dvorane za Veliko i Malo vijeće i Senat; sudnicu; stambeni dio za kneza; prostorije za glasnike i stražare; tamnicu i prostoriju za mučenje. Postojala je i oružarnica u kojoj se čuvalo oružje i barut, što se uskoro pokazalo pogubnim. Godine 1463. dogodila se eksplozija baruta u oružani Dvora, koja je opet teško oštetila zgradu.³¹ Obnova Dvora povjerena je glasovitom firentinskom graditelju Michelozzu, koji je u to vrijeme radio na pregradnji dubrovačkih zidina. Čini se da je Michelozzo napravio nacrt koji je bio previše renesansan, jer ga je konzervativno Veliko vijeće 5. svibnja 1464. godine odbilo. Michelozzo je uskoro napustio Dubrovnik, a radove su nastavili drugi majstori. Preoblikovane su arkade trijema u renesansnom duhu s potpuno novim renesansnim kapitelima. Modernizaciju kiparskog ukrasa Dvora u duhu renesanse izveo je vrlo vjerojatno firentinski majstor Salvi di Michele, koji je upravljao radovima od 1467. godine. Glavne promjene u odnosu na Onofrijevu građevinu napravljene su na zapadnom i južnom pročelju kata, gdje su ranije jednostavnije otvore zamijenile velike bifore: osam na zapadnom i tri na južnom pročelju. Bifore su isklesali domaći majstori Radivoj Bogosalić i Nikola Marković, a reljefne prikaze na portalu Dvora majstor Pavko Antojević Bogićević. Nova oštećenja

³⁰ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 46.

³¹ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, str. 307.-308.

na Dvoru prouzročio je potres 1520. godine. Među majstorima koji su ga obnavljali nalazi se i korčulanski majstor Petar Andrijić. Knežev dvor je velika oštećenja pretrpio u potresu 1667. godine. Urušila se južna fasada s biforama, pa je to krilo obnovljeno u baroknom stilu. U to vrijeme novo barokno stubište u atriju dvora zamijenilo je oštećenu prijašnju gradnju. U atriju se na prvom katu nalazi zvono na preslicu, koja je bogato ukrašena rokoko ukrasima. U prizemlju atrija, između dvaju stupova istočnog krila, odlukom Senata postavljen je 1638. godine spomenik Mihi Pracatu, zaslužnom građaninu. Bogati pomorac s Lopuda ostavio je svoje veliko bogatstvo državi i jedini je građanin, pučanin, kojemu je Dubrovačka Republika podigla spomenik. Zahvaljujući stoljetnim nedaćama, Knežev dvor je postao jedinstvena građevina na kojoj se skladno sjedinjuju elementi gotičkog, renesansnog i baroknog stila.

Danas se u Kneževu dvoru nalazi Povijesni odjel Dubrovačkog muzeja.³²

Prilog 5: Knežev dvor

4.2 Palača Sponza

Neposredno uz Lužu, s lijeve strane trga podiže se monumentalna gotičko-renesansna palača Sponza, jedna od najljepših palača u Dubrovniku, koja je do danas uspjela sačuvati svoj izvorni

³² Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 48.-51.

izgled. Sponza upućuje na mogući izgled većeg broja javnih i privatnih gradnji prije potresa 1667. godine. Ime je dobila prema ranijem lokalitetu Spongia gdje se skupljala kišnica. U njoj je u vrijeme Republike bio smješten carinski ured i skladišta, pa se palača često naziva i Divona (od *dogana* – carina). Osim carine, u zgradi se nalazila kovnica novca, banka, državna blagajna i riznice te oružana. Palača Sponza sjedinjavala je niz državnih ureda vrlo važnih za Republiku, koja je živjela najvećim djelom od trgovine. Palača je građena od 1516. do 1520. godine, a projekt za ovu kompleksnu palaču izradio je Paskoje Miličević. Obuhvaća veliki pravokutni objekt s unutrašnjim dvorištem. Prema trgu zgrada ima rastvoreni trijem, kao i na prvom katu u dvorištu. Zgrada je mješavina gotičkog i renesansnog stila, što je odlika svih važnijih palača toga vremena na istočnojadranskoj obali. Trijem i kiparski ukras izrađuju nakon 1516. godine korčulanski majstori, braća Andrijići, ali i niz drugih manje poznatih klesara. Glavni natpis na luku atrijske na kojem je nekoć visjela vaga ističe točnost dubrovačkih mjera: *fallera nostra vetant; et falli pondera: meqve pondero cvm merces: pondera ipse devs* – „Naši utezi ne daju da se vara i bude prevaren. Kad mjerim robu, mene mjeri sam Bog“. Palača Sponza nije oštećena u razornom potresu 1667. godine. Zahvaljujući tome, Republika je unatoč teškim pustošenjima mogla nastaviti obavljati glavne državne poslove.³³

Na prvom katu Sponze sastajala se dubrovačka Akademija složnih, koju je u drugoj polovici šesnaestog stoljeća osnovala skupina dubrovačkih pjesnika. Bila je to prva institucija književnog života u Dubrovniku. Oko akademije djelovali su satirični pjesnik Marko Kaboga, filozof i pjesnik Miho Monaldi, nastavnik Amalteo, lirik Sabo Bobaljević i drugi. Akademici su sastanke održavali na prvom katu, gdje se danas nalazi čitaonica Državnog arhiva, a gdje je nekoć bila učionica stare dubrovačke gimnazije. Akademici iz šesnaestog stoljeća bili su u Sponzi prva hrvatska književna institucija.³⁴

³³ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 45.-46.

³⁴ Slobodan Prosperov Novak, Volite li Dubrovnik?, V. B. Z., Zagreb, 2005., str. 31.

Prilog 6: Sponza

Danas se u zgradi Sponze nalazi Dubrovački arhiv. U vrijeme Republike arhiv se čuvao u Kneževu dvoru, a u njemu su sačuvani gotovo svi dokumenti od dvanaestog stoljeća do propasti Dubrovačke Republike. Arhiv posjeduje 7 000 svezaka rukopisa i oko 100 000 pojedinačnih rukopisa. Najranija sačuvana isprava iz ovog arhiva potječe iz 1022. godine. Već od 1278. godine Republika je uvela sustavno zapisivanje i pohranu svih javnopravnih i privatnopravnih spisa.³⁵

4.3 Gradski vodovod; Onofrijeva Velika i Mala česma

Do početka petnaestog stoljeća tradicionalni načini opskrbljivanja Dubrovnika vodom postali su neprimjereni te nisu mogli zadovoljiti potrebe sve većeg broja stanovnika i povećane manufakturne aktivnosti. U četrnaestom stoljeću izgrađeno je nekoliko velikih cisterni za skupljanje kišnice. Jedna cisterna izgrađena je 1388. godine pokraj franjevačke crkve, a iduće godine izgrađena je još jedna cisterna pokraj dominikanskog samostana. Bunari unutar grada tada su već davali samo bočatu vodu. Brodovi koji su u ljetnim mjesecima redovito plovili duž obale i prevozili bačve s vodom s izvora u Mlinima (u Župi), bili su skup i nedjelotvoran način da se nadomjesti manjak vode. Na prijedlog dubrovačkog trgovca Jakova Kotruljevića u Dubrovnik su pozvani Onofrio della Cava i Andreucci di Bulbito iz Apulije. Napuljski graditelj Onofrio della Cava bio je uspješno i dugo zaposlen oko glavnih radova na urbanističkom i arhitektonskom uređivanju Dubrovnika. De

³⁵ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 46.

Diversis navodi kako je Onofrio prvenstveno bio tražen radi oblikovanja svodova na Dvoru, ali je u očekivanju sporazuma ponudio da u grad dovede vodu s izvora na Šumetu, udaljenog 12 kilometara od grada. Senat je imenovao dvojicu plemića da nadziru provedbu Onofrijevih planova, ali su sumnjali u izvedivost projekta, te je Senat Onofriju postavio uvjet da on i njegov kolega preuzmu svaku moguću štetu, odnosno rizik mogućeg neuspjeha.³⁶ Osim odgovornosti, Senat je graditeljima dao i određene povlastice. Prema De Diversisu te povlastice kreću se od zajmova do dodjele nekih građanskih prava.³⁷

Vodovod je u početku dovodio vodu iz glavnog izvora u Šumetu, iz mjesta koje se zove Vrelo(u njemu se skupljala i voda iz druga dva izvora u Šumetu), duž 11 700 metara kanala, sve do glavnog gradskog rezervoara. Oslanjao se na gravitaciju, iako je nagib bio malen. Vodovodom je u sekundi protjecalo sedamdeset litara vode. Kasnije je pripojeno više izvora kako bi se povećala opskrba vodom. Sagrađeni su i dodatni rezervoari. Mjesto gdje su prije bila skladišta soli, pokraj crkve Svetog Nikole i Svetog Stjepana, prenamijenjeno je 1501. godine za rezervoare. Onofrio je predložio da se voda iz vodovoda koristi za manufakture. Dubrovnik ju je trebao za pogon mlinova i za proizvodnju sukna. Tako je jedan ogranak vodovoda dovodio vodu na Pile za praonice i valjaonice kovine. Jedno vrijeme postojalo je četrnaest radionica uzduž vodovoda. Često je bio slučaj da su ljudi uzimali vodu za napajanje stoke, navodnjavanje ili pranje vune, zbog čega je 1443. godine donesena odredba kako će se svakome tko krade vodu iz vodovoda ili zapriječi dotok odsjeći desna ruka. Dovođenjem velike količine vode u grad Onofrio je promijenio životne uvjete stanovnika, ali je i omogućio rast proizvodnje sukna o kojoj su ovisili brojni Dubrovčani.³⁸

Na potezu Konala iznad samoga grada Onofrio je izgradio dva odvojka. Jedan je opskrbljivao vodom radionice na prostoru Pila, a drugi se u visini Minčete odvajao prema samom Gradu. Vodu dovedenu u grad otvorio je javnosti na dva ključna mjesta – na zapadnom glavnom ulazu u Grad izgradio je veliki poligonalni samostojeći objekt koji je bio i vodospremnik, a na istočnom kraju postavio je manju česmu koja je opskrbljivala tržnicu na trgu Luža. Uz ove dvije glavne česme bilo ih je još nekoliko: uz prostor ribarnice i luke, u atriju Kneževa dvora i u klastru Franjevačkog samostana. Izgrađena je i manja Židovska česma. Mjesta javne raspodjele vode bile su gradske fontane. Najveća je ona koja se danas zove Velika Onofrijeva česma, ispred samostana klarisa

³⁶ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 309.

³⁷ Igor Fisković, *Reljefi renesansnog Dubrovnika*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993., str. 46.

³⁸ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 309.-310.

pokraj Vrata od Pila. Izvorno je bila krasno ukrašena, a svoj današnji izgled dobila je nakon oštećenja u velikom potresu 1667. godine. Velika Onofrijeva česma izgrađena je 1438. godine. Za Veliku česmu De Diversis daje podatke koji se u cijelini više ne mogu provjeriti. De Diversis opisuje Veliku česmu koja je: „*kod samostana sv. Klare, gdje je bilo najviše prostora*“, „*otmjeno, gospodski i veličanstveno podignuta i prelijepo izgrađena česma*“. U izravnom dodiru s graditeljem De Diversis donosi njene dimenzije. Opis osnovnog oblika Velike česme podudara se sa sadašnjim stanjem, pa nema razloga sumnjati u maštovite dodatke koje De Diversis predviđa na vrhu i danas postojećeg zdanja. Po njegovim riječima tu još „*treba da se izgradi neka kamena školjka od 21 stope u obimu, u koju će padati voda iz osam zmajskih glava isklesanih u kamenu postavljenom iznad školjke, a na vrhu toga kamena biti će drugi kamen kroz koji će se penjati i prskati voda*“. Prema De Diversisovim riječima vidljivo je da ostvarenje ovih ideja nije zajamčeno, a iz arhivskih izvora znamo da se jedino sagradio svod nad rezervoarom Velike česme sa znatno jednostavnijim ukrasom. U to se bio uključio kipar Petar Martinov kao Onofrijev suradnik i na drugim poslovima, ali ga De Diversis ne spominje. Isti kipar oblikovao je drugu, Malu česmu o kojoj piše i De Diversis napominjući da se tek ima podići.³⁹

Prilog 7: Velika Onofrijeva česma

³⁹ Igor Fisković, Reljefi renesansnog Dubrovnika, str. 47.

Velika česma teško je stradala u potresu 1667. godine i ono što danas vidimo je samo goli arhitektonski volumen, dok je sjajni skulpturalni ukras zauvijek propao. Očuvalo se samo 16 reljefnih maskerona kroz čija je usta izlazila tekuća voda na 16 otvora.⁴⁰

Onofrio je osim Velike projektirao i Malu česmu. Mala Onofrijeva česma smjestila se uz zgradu Glavne straže. Mala Onofrijeva česma podignuta je 1438. godine i pravo je remek-djelo skladnog spoja funkcije i ukrasa. Skulptorski ju je obradio Petar Martinov iz Milana. U srednjem vijeku voda je imala i religijsko značenje, pa su se ovom česmom mogli služiti samo kršćani. U neposrednoj blizini nalazila se i Židovska česma, kojom su se služili dubrovački židovi. Kasnije je ova prebačena pokraj Vrata od Pila.⁴¹

Onofrijeva Velika i Mala česma bile su vrlo važne za život Dubrovčana o čemu govori i De Diversis: „*ova česma ili vodovod, koji više nego sve općinske i privatne zgrade čudesno ukrašavaju grad i koji kod mnogih izazivaju divljenje, bili su najdirljivije djelo po učešću puka, najvelikodušniji po utrošku državnoga novca, a sada je veličanstveno po ljepoti i izvrsnosti građevine*“.⁴²

4.4 Orlandov stup

Na sredini trga Luže postavljen je kameni stup koji prikazuje legendarnog srednjovjekovnog viteza Orlanda (Rolanda) u oklopu s isukanim mačem, te na kojem se nalazi zastava. Orlandov je stup, ne samo zbog svojeg središnjeg položaja u geometriji grada nego još i više zbog činjenice da se na njemu kroz četiri stoljeća vijorila državna zastava Dubrovačke Republike, najznamenitiji simbol dubrovačke nezavisnosti i slobode. Dubrovački Orlandov stup kameni je prikaz legendarnog Rolanda, istog onog viteza koji je poginuo vraćajući se iz Španjolske 778. godine, a kojega je pjesma učinila nećakom kralja Karla, obdarila ga legendarnim svojstvima. Priča o Rolandu došla je u Dubrovnik iz Italije, ali je odmah u pučkoj mašti bila povezana sa sukobom što ga je Dubrovnik imao sa saracenskim gusarom Spucenteom kojega je navodno Rolando pobijedio kod Lokruma. Vjeruje se da je prvi Orlandov stup bio na Pilama kod prve crkve svetoga Vlaha, ali u dubrovačkoj urbanističkoj dokumentaciji nema nikakva spomena o tom Orlandovu stupu. Prvi spomeni

⁴⁰ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 32.-33.

⁴¹ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 42.

⁴² Igor Fisković, Reljefi renesansnog Dubrovnika, str. 47.

dubrovačkog stupa sramote javljaju se tek pred kraj četrnaestog stoljeća kada se spominje čovjek osuđen zbog mita i da je bio privezan na stupu dvadeset sati. Stup slobode tako je oduvijek bio i stup sramote. Pored ovih dviju funkcija bio je Orlando i zaštitnik dubrovačke trgovine pa se duljina lakta na njegovoj desnoj ruci nazivala dubrovačkim laktom i iznosila je 51,2 centimetra. Pokraj njega su dubrovački glasnici objavljivali odredbe i ostale javne obavijesti. U njegovu podnožju polagala bi se tijela izdajica.⁴³

Prema postojećim podacima Orlandov stup je današnji izgled dobio 1418. godine. Orlandov lik je nekad bio okrenut na istok prema Vratima carinarnice, ali je često premještan. Stup je izrađen u gotičkom stilu, a izradio ga je prema ugovoru kipar Bonino iz Milana uz pomoć domaćih majstora.⁴⁴ U desnoj ruci Orlanda nalazi se brončani mač kao tradicionalno sredstvo odluke i ratničke smionosti, znamen moći i sunca, odnosno autriteteta vlasti i zemaljske pravednosti, što je sve suglasno općoj ulozi spomenika. Kip Orlanda nastao je 1418. godine u jeku mletačkog osvajanja istočnog Jadrana na mjestu starijeg i skromnijeg, te je trebao ojačati svijest otpora, pa i vojnog samopouzdanja među građanima. Junak Orlando kojemu legenda pripisuje oslobođenje Dubrovnika od zakletog neprijatelja s mora, imao je tada s obzirom na mletačko zaposjedanje obale Jadrana do granica dubrovačkog teritorija stvarne povijesne razloge izgradnje. Smisao postavljanja Orlanda bio je isticanje trajnog suprostavljanja vanjskim prijetnjama. Nekoć obojen i djelomice pozlaćen, a izvorno okrenut najvažnijem ulazu u grad, Orlandov stup je trebao došljacima ukazivati na dubrovačku slobodu.⁴⁵

Kipovi s motivom ovog srednjovjekovnog viteza najčešći su u Njemačkoj. Dubrovnik je u petnaestom stoljeću bio pod zaštitom Sigismunda Luksemburškog, kralja ugarsko-hrvatskog, češkog, a zatim i njemačkog cara. Sigismund je bio i grof provincije Brandenburg koja je u vrijeme njegove vladavine preplavljena Orlandovim stupovima. Takvi spomenici podizani u carskim gradovima tradicionalno su predstavljali građanski ponos i izražavali neovisnost. Izvan Njemačke postoje samo četiri (uključujući i ovaj u Dubrovniku), a postoji uvjerljiva tvrdnja da je dubrovački Stup podignut za boravka cara Sigismunda u gradu, nakon njegova poraza u bitki kod Nikopolja

⁴³ Slobodan Prosperov Novak, *Volite li Dubrovnik?*, str. 43.

⁴⁴ Antun Travirka, *Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština*, str. 42.-43.

⁴⁵ Igor Fisković, *Reljefi renesansnog Dubrovnika*, str. 90.-94.

1396. godine. U tom bi slučaju Stup predstavljao gestu odanosti monarhu, a istodobno isticanje vlastite autonomije.⁴⁶

Prilog 8: Orlandov stup

Najveću nevolju Orlandov stup doživio je 1825. godine kada ga je veliki vjetar srušio, a nakon toga je pola stoljeća ležao u skladištu. Kada je opet postavljen, okrenut je prema sjeveru, jer tada turska opasnost više nije prijetila Dubrovniku te Orlando više nije morao biti okrenut prema Levantu. Od 1418. godine, kada je postavljen, na njemu se puna četiri stoljeća vijorila bijela zastava Dubrovačke Republike s likom njezina zaštitnika sv. Vlaha. Orlandov stup je ostao simbol dubrovačke slobode sve dok Napoleon nije ukinuo Republiku 1808. godine.⁴⁷

4.5 Placa (Stradun)

Placa je glavni otvoreni komunalni prostor Dubrovnik i najomiljenije dubrovačko šetalište i okupljalište. Ona je mjesto svih velikih pučkih svečanosti i procesija, ali i glavna trgovačka arterija stare dubrovačke jezgre. Ova najšira gradska ulica dijeli staru gradsku jezgru na sjeverni i južni dio, a ujedno je najkraća komunikacija između zapadnih i istočnih gradskih vrata. Placa je nastala krajem jedanaestog stoljeća, kada je nasut plitki morski tjesnac koji je odvajao nekadašnji otočić Lave i

⁴⁶ Robin Harris, *Povijest Dubrovnik*, str. 306.

⁴⁷ Slobodan Prosperov Novak, *Volite li Dubrovnik?*, str. 43.

naselje na njemu od kopna i drugog naselja. Svoju pravu funkciju Placa je dobila tek potkraj dvanaestog stoljeća, kada su oba naselja jedinstvenim gradskim zidom povezana u jednu urbanu cjelinu. Naziv Placa dolazi od grčkog i latinskog pojma *platea*, koji se prevodi kao *ulica*. Drugi naziv, Stradun, potječe od Mlečana i u podrugljivom smislu označuje veliku ulicu, "uličetu". Svoj današnji izgled Placa je dobila nakon velikog potresa 1667. godine. Raznovrstan izgled nekadašnjih palača na staroj Placi zamijenila je planska i unificirana izgradnja dvaju nizova kamenih baroknih kuća jednake visine i sličnih pročelja. U prizemlju svake zgrade Senat je propisao izgradnju nekoliko sličnih dućana, što pokazuje brigu vlasti za održavanjem trgovine. Na zapadnom kraju Place, pri Vratima od Pila, nalazi se proširenje – Poljana Paskoja Miličevića – na kojem su smještena dva samostana – muški, Franjevački samostan i ženski, Samostan sv. Klare. Uz same zidine smjestila se renesansna crkva sv. Spasa, a sredinu poljane krase Velika Onofrijeva česma, izgrađena u prvoj polovici petnaestog stoljeća nakon izgradnje vodovoda u Dubrovniku. Na suprotnom, istočnom, kraju Placa se širi na trg zvan Luža.⁴⁸ Prema De Diversisu Placa je popločana opekama, a jednako tako su popločane i sve glavne ulice (popločanje počelo u prvoj polovici četrnaestog stoljeća opekama i kamenim pločama).⁴⁹

Prilog 9: Placa (Stradun)

⁴⁸ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 35.

⁴⁹ Filip De Diversis, Opis slavnog grada Dubrovnika, Dom i svijet, Zagreb, 2004., str. 47

4.6 Palača Velikog vijeća

Između Kneževa dvora i Gradskog zvonika nekada se nalazila gotička palača Velikog vijeća. Građevina se spominje već 1303. godine, a godine 1487. palača je temeljito obnovljena i proširena te je dobila izgled gotičko-renesansne građevine. Kako je pročelje projektirao dubrovački graditelj Paskoje Miličević, vjerojatno je nalikovalo pročelju palače Sponza, radu istog graditelja. Na pročelju su bile vrlo vrijedne skulpture, a na izgradnji ovog javnog objekta radilo je mnogo domaćih i stranih majstora. Na Vijećnici su radili Radivoje Bogosalić i Leonard Petrović, a na opremanju unutrašnjosti Rade Ivanov i Marin Radetić. Na prvom katu postojala je izravna veza između Vijećnice i Kneževa dvora. Na tim, danas sačuvanim, vratima stoji natpis: "*obliti privatorum publica curate*" (zaboravite privatne poslove, bavite se državnima). Tijekom osamnaestog stoljeća u prostoru Vijećnice djelovalo je i javno kazalište. Godine 1816. ovu je zgradu potpuno uništio požar, pa je na istom mjestu nova Gradska vijećnica izgrađena 1882. godine u neogotičkom stilu.⁵⁰

4.7 Trg Luža

Istočno proširenje Place, trg Luža, bio je nekad prostor tržnice. Na njegovoj sredini nalazi se Orlandov stup, a uokolo niz najvažnijih administrativnih i crkvenih objekata, kao što su barokna crkva sv. Vlaha, palača Velikog Vijeća, zgrada Glavne straže, Mala Onofrijeva česma, Gradski zvonik, zvonara Luža i palača Sponza u kojoj se nalazila carina i kovnica novca. Na trgu Luža odvijaju se glavne dubrovačke svečanosti, kao što je Festa svetoga Vlaha ili svečano otvaranje Dubrovačkog ljetnog festivala.⁵¹

4.8 Lazareti

U razdoblju od 1348. do 1374. godine u Dubrovniku je zbog kuge umro veliki broj ljudi. Zbog toga je 27. srpnja 1377. godine u Dubrovniku uvedena karantena. Ta se odredba nalazi u *Liber*

⁵⁰ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 41.

⁵¹ Skupina autora, Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, Svezak II, Srednji vijek i renesansa (XIII.-XVI. stoljeće), Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 543.

viridis pod nazivom *Veniens de locis pestiferis nonintret Regusinum vel districtum* (*Došljacima iz kužnih mjesta zabranjuje se ulaz u Dubrovnik ili okolicu*). Došljaci su u početku, prije ulaska u grad, morali boraviti 30 dana, a kasnije 40 dana (po tom broju je karantena dobila ime "quaranta", lat. četrdeset) na za to određenim mjestima kako bi se vidjelo hoće li se kod njih razviti bolest. Karantena se u početku nalazila u Cavtatu, a kasnije se premješta na Danče i Lokrum. Godine 1590. lazaret je premješten kraj vrata od Ploča, gdje se i danas nalazi.⁵²

Uz more na predjelu zvanom Ploče nalazi se zgrada velikih lazareta, koji su građeni za potrebe karantene za strane pomorce, putnike i trgovce, kako bi se spriječile zaraze i moguće epidemije. Tijekom petnaestog stoljeća izgrađeni su veliki lazareti na predjelu Danča, zapadno od grada, a u šesnaestom stoljeću takve su građevine podignute na otoku Lokrumu.

Lazaret na Dančama osnovan je 1466. godine, a činio ga je ograđeni prostor u kojem su svoje posljednje dane provodili oboljeli od kuge i drugih kužnih bolesti.⁵³ Prema jednom propisu s kraja petnaestog stoljeća na Dančama se morao izgraditi grob koji će se ozidati i duboko iskopati kako bi mogao primiti sve one koji umru na Dančama, tako da smrad mrtvacu ne bi izbijao i zaudarao. Vlasti su nastojale skratiti boravak oboljelih u lazaretu pa je, na primjer, za vrijeme velike epidemije kuge 1483. godine bilo dopušteno svima koji su ostali živi nakon dvadeset dana provedenih na Dančama, da prijeđu na zemljište prema gradu. Tu bi ih odmah pregledali liječnici, a potom bi one manje sumnjive smjestili na dvadesetak dana u kući koja se nalazila na predjelu Kolarina. Tek nakon toga bi ih pustili u predziđe grada odakle su nakon mjesec dana, ako im se stanje ne bi promijenilo, imali pravo ići svojim kućama.⁵⁴

Lazareti na Pločama gradili su se od kraja šesnaestog do osamnaestog stoljeća. Nalaze se na pogodnom mjestu uz nekadašnju trebinjsku cestu kojom su dolazile karavane iz turskog zaleđa. Sama zgrada sastoji se od više usporednih uzudžnih prostora u koje se ulazi iz dvorišnih dijelova.⁵⁵ Lazareti su imali dvostruku funkciju karantene i magazina. Gradnju ovog golemog građevinskog kompleksa dubrovačka vlada započela je 1590. godine. Najčešći gosti lazareta bili su turski i drugi

⁵² Ana Borovečki, Slobodan Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar" Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 15.-16.

⁵³ Zlata Blažina-Tomić, *Kacamorti i kuga: Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2007., str. 102.

⁵⁴ Slobodan Prosperov Novak, *Volite li Dubrovnik?*, str. 85.-86.

⁵⁵ Antun Travirka, *Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština*, str. 62.

levantinski trgovci. Dubrovačkoj vladi bilo je izuzetno bitno da boravak stranih trgovaca drži pod higijenskom kontrolom. U lazaretima su pridošli trgovci zajedno s robom provodili vrijeme karantene čekajući da prođe potreban rok nakon kojeg su se mogli slobodno kretati i trgovati.

Dubrovački lazareti do danas su sačuvali svoj arhitektonski izgled. Sastoje se od osam zgrada za stanovanje i pet dvorišta koja su nazivali *badžaferima*. Zanimljivo književno svjedočanstvo o lazaretima ostavio je turski književnik i putopisac Evlija Čelebija koji je u lazaretima boravio 1664. godine. Čelebija u svom putopisu govori da su lazareti lijepe zgrade s više katova, da su nalik gostionici, da imaju jako ugodne sobe, ali se čudi što ovdje vladaju strogi propisi pa je noću zabranjeno izlaziti van.⁵⁶

4.9 Žitnice Fontik i Rupe

U Dubrovniku se osobita briga vodila o čuvanju zaliha žita, bilo za slučaj opsade ili gladi. Opskrba žitom bila je jednako važna kao i opskrbljenost streljivom ili vodom. Prvi spomen u gradskim zapisima o skladištu žita zvanom Fontik potječe s kraja trinaestog stoljeća. Skladište je imalo dva kata i bilo je na južnoj strani Arsenala. De Diversis opisuje kako je služilo i kao tržnica za prodaju žita i povrća na veliko. Tijekom petnaestog stoljeća Fontik je postepeno gubio na važnosti, a jedan njegov dio prepušten je uredu Dubrovačke kancelarije. Fontik nikada nije bio dovoljno velik da bi pohranio sve žito koje je Dubrovniku bilo potrebno. Zato su 1410. godine sagrađena suha skladišta zvana rupe, u Kaštelu (najvišem i najsušem dijelu grada) ispod samostana svetoga Andrije i svetoga Marka. Sveukupno je bilo više od trideset rupa.⁵⁷ Vlada je 1542. godine odlučila graditi novu zgradu s rupama. U gradu bilo nekoliko žitnica, ali Rupe su najveća i građevinski najzanimljivija. Gradnja je trajala od 1542. do 1590. godine. U živoj stijeni izdubljeno je 15 velikih suhih bunara kapaciteta 150 vagona žita u znu, dok je dvokatna zgrada iznad njih služila kao vodoravna spremišna površina s koje je sustavom otvora u podovima i svodovima ili kanalima u zidu žito pritjecalo u bunare. Rupe se nalaze u najstarijem dijelu Dubrovnika, zapadno od

⁵⁶ Slobodan Prosperov Novak, *Volite li Dubrovnik?*, str. 111.

⁵⁷ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 310.

kompleksa isusovačke crkve i kolegija, predjelu zvanom Sv. Marija. Osim zanimljivosti same zgrade, u njoj se danas nalazi i Etnografski muzej.⁵⁸

4.10 Skladišta soli

Dubrovnik je ovisio o soli kao značajnom dijelu svojih prihoda, zbog čega je lokacija skladišta soli (*slanice*) bila osobito važna za dubrovačku vladu. U četrnaestom stoljeću sedam takvih skladišta nalazilo se duž zidina između svetog Nikole i crkvice svetoga Jakova na Pelinama. Ostala skladišta soli izgrađena su na mjestu tvrđave Svetoga Ivana, Revelina i drugdje. Kule i utvrde oko luke koristile su se kao privremena skladišta za raznovrsne namirnice. Tako se tvrđava Svetoga Ivana koristila za skladištenje soli i prosa, Kula od ribarnice za sol i žito, a tvrđava Svetog Luke za proso.⁵⁹

4.11 Gradski zvonik

Gradski zvonik sa satom izgrađen je 1444. godine točno u osovini Place. Visok je 31 metar i uz Minčetu i Orlandov stup jedan je od simbola Dubrovnika. Izgradili su ga domaći majstori Grubačević, Utišenović i Radončić. Prije izgradnje zvonika Gradski se sat nalazio na Kneževu dvoru. Mjedenu obojenu ploču novoga sata na zvoniku s kazaljka mjesječevih mijena, kao i dva drvena ljudska lika koja udaranjem o zvono označuju sate, izradio je Luka Žurgović. Drvene figure kasnije su zamijenili glasoviti brončani "zelenci", a 1509. godine napravljeno je i novo zvono. Zvonik je stradao u potresu, njegova stabilnost bila je narušena, nagnuo se i prijetio da će se srušiti. Zbog toga je 1929. godine izgrađen ponovno prema starom nacrtu.⁶⁰

⁵⁸ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 56.

⁵⁹ Robin Harris, Povijest Dubrovnika, str. 311.

⁶⁰ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 43.

4.12 Vrata od Pila

Vrata od Pila bila su glavni ulaz u grad, pa je po tomu i cijeli gradski dio ispred zidina dobio naziv Pile (*pile* na grčkom znači vrata). Današnji izgled ovih vrata potječe iz 1537. godine, kada je izgrađena polukružna kula vanjskih vrata s renesansnim lukom i kipom sv. Vlaha. Vratima se prilazi kamenim mostom, a pred samim ulazom nalazi se drveni pokretni most koji se svake večeri lancima podizao uz poseban ceremonijal. Prvi kameni most izgradio je 1397. godine graditelj Ivan iz Siene, dok je kasniji, dulji, s tri luka izgrađen prema projektima poznatog dubrovačkog graditelja Paskoja Miličevića. Ovaj most premostio je duboki obrambeni jarak koji je bio sustavno prokopan uz gradske zidine. Konačni izgled most dobiva u razdoblju od 1533. do 1537. godine kada je srušen prvi luk Miličevićeva mosta i na njegovu mjestu postavljen pokretni most drvene konstrukcije. Unutrašnja vrata izgrađena su u gotičkom stilu 1460. godine na mjestu gdje su nekada stajala najstarija gradska vrata.⁶¹

4.13 Vrata od Ploča

Istočni ulaz u grad štiti cijeli niz zidova, kula i utvrda. Kako se pred gradskim zidinama nalazi i slobodno stojeća tvrđava Revelin, to se istočni ulaz u grad sastoji vanjskih i unutrašnjih vrata. Unutrašnja vrata su manja, građena u romaničkom stilu, i nalaze se u pojasu gradskog obrambenog zida, a štiti ih visoka kula Asimon (Kula od Ploča), izgrađena u četrnaestom stoljeću. Vanjska vrata nalaze se uz jugoistočni ugao tvrđave Revelina, a izgradio ih je sredinom petnaestog stoljeća Simeone della Cava. Vrata su proširena u devetnaestom stoljeću, a kameni most nad obrambenim jarkom potječe iz polovice petnaestog stoljeća.⁶²

4.14 Luža ili općinsko okupljalište

Filip De Diversis u svome djelu *Opis slavnoga grada Dubrovnika* opisuje lužu ili općinsko okupljalište kao zajedničko mjesto za okrepu od svakodnevnih briga koje je prikladno uglednim ljudima i vlasteli. Luža se prema De Diversisovim riječima nalazila posred Place. Bila je

⁶¹ Antun Karaman, *Dubrovačke zidine*, Turistička naklada d. o. o., Zagreb, 2003., str. 29.-32.

⁶² Antun Travirka, *Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština*, str. 62.

četverokutna, opasana zidićem, s dva ulaza i izlaza. Iznutra su naokolo bila postavljena kamena sjedišta pokrivena drvenim pločama i pričvršćena uza zidić. Budući da Luža nije bila natkrivena, u njoj se nalazila druga mala luža pokrivena crjepovima, okružena drugim zidićem. Ova natkrivena Luža bila je popločena četvrtastim bijelim i crvenim kamenjem. Pri vrhu, tj. u zidu i na gredama, velikaši su pričvršćivali ploče sa svojim grbovima, osobito Francuzi, te engleski i njemački knezovi koji su preko Dubrovnika prolazili prema Jeruzalemu. Nepokrivena Luža bila je popločena četvrtastim opekama, spojenim prugama od živog kamena širokima jedan pedalj. Ondje su dubrovačka vlastela i stranci šetali, sjedili i razgovarali. Ostali su prema De Diversisu rijetko zalazili u Lužu. De Diversis opisuje kako su se u luži igrali šah i kocka.⁶³

4.15 Škola

O zgradi škole u Dubrovnika saznajemo iz De Diversisovog djela. De Diversis je prema njegovim riječima došao u Dubrovnik u lipnju 1433. godine kako bi poučavao mladiće znanosti i uljudnom ponašanju, ali u Dubrovniku nije zatekao mjesto namijenjeno nastavi i poučavanju. Nakon toga De Diversis je nagovorio dubrovačke vlasti na izgradnju zgrade škole. Vlasti su odredile da se jedna kuća u kojoj se nekada držalo oružje ustupi kao mjesto za školu. Kuća uokolo nije imala susjede i podijeljena je na dva kata. Na donjem katu bila je jedna soba s klupom namijenjenom za slušatelje starije dobi. Na gornjem katu podučavali su se mladići različite dobi. Ondje je postavljen visoki i veliki učiteljev stol oko kojega su se spremale knjige u četiri sanduka opremljena ključevima. Tu su se još nalazile prikladne stolice i klupe za učenike na kojima se čita i piše. Taj kat bio je dovoljno prostran za prikladan smještaj 160 učenika, a prema De Diversisu bio je osobito ugodan zbog tri velika prozora koji su rasvjetljavali kuću.⁶⁴

⁶³ Filip De Diversis, Opis slavnoga grada Dubrovnika, str. 57.-58.

⁶⁴ Filip De Diversis, Opis slavnoga grada Dubrovnika, str. 56.-57.

5. Sakralne građevine

U Dubrovniku je u vrijeme humanizma i renesanse izgrađen veliki broj crkava, crkvice i samostana. Osim vjerske važnosti, ove građevine imaju i veliku arhitektonsku vrijednost kao pokazatelji renesansnog stila gradnje. U ovom poglavlju opisane su najvažnije dubrovačke crkve i samostani.

5.1 Dubrovačka katedrala

Dubrovačka stolna crkva Uznesenja Marijina (Velika Gospa) u sadašnjem obliku postoji od početka osamnaestog stoljeća. Sagrađena je nakon gotovo potpunog uništenja ranije romaničke katedrale iz razdoblja od dvanaestog do četrnaestog stoljeća u potresu 1667. godine. Ranija, romanička, katedrala bila je prema povijesnim izvorima vrlo raskošna bazilika s kupolom, bogato ukrašena skulpturama. Prema predaji, bila je građena i novcem koji je kao zavjetni dar priložio engleski kralj Rikard Lavljeg Srca, preživjevši 1192. godine brodolom kod otoka Lokruma na povratku iz trećeg križarskog rata.⁶⁵

Prema De Diversisu katedrala je podignuta za vrijeme biskupa Andrije. De Diversis je prvi upozorio da je katedrala stvarno oblikovana sredinom dvanaestog stoljeća. Iz njegove se opisa, međutim, ne saznaju mnogo činjenica te se velebna romanična građevina (zdrobljena u velikom potresu) očitava jedino poznavanjem likovnih predstava složenih s drugim pisanim izvorima. Proizlazi ipak da je na visokim lukovima bila prethodno galerija. De Diversis bilježi različitu namjenu triju ulaza objašnjavajući kako srednja vrata kao svečana služe samo vlasteli. Druga, manja su za puk, a treća za svećenstvo. U unutrašnjosti crkve postojala je podjela prostora po staležima s osiguranim mjestima za vjerske i državne dostojanstvenike.⁶⁶

Tijekom restauratorskih radova na današnjoj katedrali 1981. godine otkriveni su ostaci jedne još ranije katedrale, koja se prema svojim arhitektonskim značajkama vremenski smješta u sedmo stoljeće. Ovo otkriće daje novu dimenziju ranoj dubrovačkoj povijesti, jer svjedoči da je u sedmom stoljeću Dubrovnik već bio izgrađena urbana sredina.

⁶⁵ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 51.

⁶⁶ Igor Fisković, Reljefi renesansnog Dubrovnika, str. 30.

Razorenu romaničku katedralu Republika je nastojala što prije obnoviti. U tim nastojanjima važnu je ulogu imao jedan od vodećih dubrovačkih intelektualaca onog vremena, Stjepan Gradić, koji se tada nalazio u Rimu na položaju kustosa, a zatim rektora Vatikanske knjižnice. Gradić se zahvaljujući svojim brojnim vezama i prijateljstvima zauzeo za obnovu potresom stradalog Dubrovnika. Njegova je zamisao da se dubrovačka katedrala obnovi u oblicima rimskog baroka. U tom je smislu Republici predložio vrlo poznatog graditelja Andreu Buffalinija iz Urbina, koji je izradio nacрте i model crkve u drvetu. Buffalini je novu katedralu zamislio kao trobrodnu crkvu s kupolom. Pročelje crkve diže se nad skalinadom od sedam stepenica i raščlanjeno je na tipično barokni način kako bi se istaknulo bogatstvo pročelja i dinamična prostorna zamisao s brojnim svjetlosnim kontrastima. Posebno je istaknut izbočeni središnji dio pročelja s glavnim portalom, kojim dominiraju četiri visoka korintska stupa. Nad atikom se diže gornji kat središnjeg dijela pročelja s velikim baroknim prozorom, plitkim pilastrima i jakim trokutastim zabatom. Lijeva i desna uvučena strana pročelja jest jednokatna, raščlanjena pilastrima i dubokim nišama sa skulpturama, a na vrhu balustradom i kipovima svetaca. Dvoja manja ulazna vrata znatno su niža od središnjih. Bočni zidovi crkve raščlanjeni su plitkim pilastrima i velikim polukružnim baroknim prozorima. Unutrašnjost crkve je trobrodna, raščlanjena velikim pilonima. Na križanju glavnog i poprečnog broda diže se vitka barokna kupola. Crkva se prema Buffalinijevim nacrtima počela graditi 1671. godine. Prvi voditelj gradnje bio je Paolo Andreotti iz Genove, a slijedili su ga Pier Antonio Bazzi iz Genove, fra Tomasso Napoli iz Palerma, a stolnu crkvu završio je 1713. godine domaći graditelj Ilija Katičić. U unutrašnjosti katedrale nalazi se nekoliko vrijednih kasnobaroknih oltara, kao što su oltar sv. Bernarda ili oltar sv. Ivana Nepomuka, podignut u ljubičastom mramoru u stilu nordijskog baroka. Riznica dubrovačke katedrale bila je jedna od najbogatijih na jadranskoj obali, ali je teško stradala u potresu. Ono što se spasilo iz ruševina i danas svjedoči o velikom umjetničkom bogatstvu koje su čuvale dubrovačke crkve. Među najznačajnijim predmetima u riznici jesu relikvijari glave i ruke dubrovačkog zaštitnika, sv. Vlaha. Relikvijar glave u obliku bizantske carske krune ukrašen medaljonima u emajlu i dragim kamenjem vrlo je vrijedno djelo zlatarstva iz jedanaestog i dvanaestog stoljeća. Riznica čuva veći broj relikvijara i crkvenog posuđa od trinaestog do osamnaestog stoljeća. U riznici se čuva i veći broj slika velike vrijednosti, od romaničko-bizantske ikone Bogorodice s djetotom iz trinaestog stoljeća do slika Padovanina, Palme Mlađeg, Savolda, Parmigianina i drugih. Veliki poliptih Uznesenja Marijina, koji krasi svetište stolne crkve,

djelo je iz Tizianove radionice, a djelomično vjerojatno i samog Tiziana. Ovo djelo preneseno je u katedralu iz srušene crkve sv. Lazara na Pločama.

U blizini katedrale, na njezinoj zapadnoj strani, na današnjoj Bunićevoj poljani dizao se slobodno stojeći poligonalni volumen zgrade krstionice u crvenom i bijelom kamenu. Ova je građevina podignuta 1326. godine i bila je jedini sastavni dio sklopa stare katedrale koji je preživio potres. Godine 1830. dao ju je srušiti austrijski vojni zapovjednik, jer je zaklanjala pogled s prozora njegove rezidencije.⁶⁷

Prilog 10: Dubrovačka katedrala

5.2 Franjevački samostan

Na samom početku Place lijevo od Vrata od Pila smjestio se veliki kompleks Franjevačkog samostana (Male braće, minorita), koji se na glavnu dubrovačku ulicu naslanja bočnom fasadom samostanske crkve, a prema sjeveru proteže se uz zidine sve do Minčete. Prvotni samostanski kompleks sagrađen je u trinaestom stoljeću izvan gradskih zidina, na području Pila. Godine 1309. donesena je odluka da se gradi novi veliki samostan unutar gradskih zidina. Postojala je opasnost da

⁶⁷ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 51.-54.

Samostan u ratu postane utočište i tvrđava. Odlukom gradskih vlasti samostan je srušen, ali ne i crkva. Svoje dopuštenje dao je papa Bonifacije VIII. Crkva je dovršena oko 1350. godine, a stradala je u potresu 1667. godine, nakon čega je obnovljena i u tom obliku sačuvana do danas. Samostan je ostao neoštećen u potresu, ali je stradao u požaru koji je uslijedio nakon potresa.⁶⁸ Gradnja novog, današnjeg samostana započela je 1317. godine i trajala je vrlo dugo. Pojedini dijelovi rušili su se i obnavljali nekoliko puta. U velikom potresu 1667. godine potpuno je stradala velika Franjevačka crkva, jedna od najbogatijih u tadašnjem Dubrovniku. Od njezina prvotna izgleda sačuvao se samo portal na južnom zidu. Prema ugovoru iz 1498. godine, ovaj najmonumentalniji portal svoga doba u Dubrovniku izradila je vodeća domaća klesarska radionica braće Leonarda i Petra Petrovića. Portal ima sve odlike gotičkog sloga, ali se u čvrstim volumenima figura osjeća duh renesanse. Na dovratnicima se nalaze likovi sv. Jeronima i sv. Ivana Krstitelja, dok je u središnjoj gotičkoj luneti prikazan reljef žalobne Gospe s mrtvim Isusom. Nad lunetom se nalazi lik Oca Stvoritelja. Ovakva ikonografija portala i izbor svetaca zaštitnika svjedoči o težnjama i društvenim shvaćanjima franjevacu u aktualnim političkim prilikama. Lik Ivana Krstitelja odaje nepokolebljivost kršćanstva pred prodorima Turaka. Sveti Jeronim pokazuje duhovno jedinstvo s ostalom Dalmacijom. Skulptura žalosne Gospe pokazuje suosjećanje prema najbjeđenijim stanovnicima Dubrovnika, a lik samog Stvoritelja na vrhu trebao bi biti suprotstavljen tadašnjim humanističkim svjetonazorima. Današnja Franjevačka crkva obnovljena je u baroknom stilu. Sjeverni zid crkve zatvara južno krilo jednog od najljepših dubrovačkih klaustara. Izgradio ga je u kasnom romaničkom stilu 1360. godine majstor Mihoje Brajkov iz Bara. Ambijent je vrlo skladan, uokviren kolonadom dvostrukih heksafora, od kojih svaka ima potpuno različit kapitel. Klaustar počiva na 120 vitkih stupova i 12 masivnih pilastara. Prosječna širina hodnika u klastru je 5 metara, visina 6 m, a duljina 27 m. klaustar ima oblik romba. Franjevački klaustor jedno je od najvrjednijih ostvarenja kasne romanike na hrvatskoj obali.⁶⁹

5.2.1 Zvonik

Zvonik Male braće svojim dimenzijama i masom dominira gradom. Zvonik je tijekom povijesti pregrađivan i dograđivan, tako da se u njemu miješaju svi stilovi, od romanike do gotike i renesanse do baroka. Sagrađen je na temeljima starije kule, a gradnja je započela početkom 14. stoljeća.

⁶⁸ Josip Sopta, Samostan Male braće, Turistička naklada d.o.o., Zagreb, 2004., str. 25.-32.

⁶⁹ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 33.-34.

Zvonik je završavao piramidalnim krovom koji je stradao u potresu 1667. godine, a nakon obnove dobio je današnji oblik i kupolu. Zvonik je visok 44 metra, a zvono koje je darovala kraljica Marija 1938. godine teži 1450 kilograma i najveće je zvono u Dalmaciji.⁷⁰

Prilog 11: Franjevački samostan

5.2.2 Ljekarna

Samostan Male braće najpoznatiji je po svojoj ljekarni. Razni nazivi za ljekarnu su apoteka, spičarija, ljekarnica, aromatarij i sl. Ljekarna spada među najstarije u ovom dijelu svijeta po kontinuitetu djelovanja jer je aktivna i danas, a s radom je počela 1317. godine i treća je po starosti u svijetu. Njezini se počeci vežu uz osnutak samostana. U početku je to bila samostanska ljekarnica za potrebe bolesne braće, kako to nalaže pravilo franjevačkog reda. Tijekom vremena postala je javnom ljekarnom za potrebe svih građana. Nalazila se u prizemlju samostana do 1681. godine kada je premještena u prostorije gornjeg klaustara, u neposrednu blizinu samostanske bolnice.⁷¹

⁷⁰ Josip Sopta, Samostan Male braće, str. 52.-53.

⁷¹ Josip Sopta, Samostan Male braće, str. 55.

5.2.3 Knjižnica i arhiv

Knjižnica franjevačkog samostana u Dubrovniku jedna je od najvrjednijih knjižnica u Hrvatskoj, ona je nakon crkve najvažniji samostanski prostor. U povijesnim izvorima od četrnaestog stoljeća pa nadalje spominje se u svezi sa samostanskim skriptorijem. Brojni strani putopisci divili su se raskoši liturgijskih manuskripta, osobito onih koje je samostanu poklonila bosanska kraljica Katarina Kotromanić u bijegu pred Turcima iz Bosne u Rim. U požaru koji je izbio nakon potresa 1667. godine nestalo je, između ostaloga, cjelokupno umjetničko blago knjižnice, oko 7 500 svezaka knjiga i rukopisa. Knjižnica danas sadrži više od 70 000 knjiga rukopisa iz svih područja i na raznim jezicima, najviše na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku. Obiluje djelima iz filozofije i retorike, teologije i liturgije, matematike i fizike, geografije i astrologije, medicine i farmacije, umjetnosti glazbe, razotkrivajući širinu zanimanja i aktivnosti Male braće tijekom stoljeća. Knjižnica posjeduje još 216 inkunabula iz raznih tiskarskih središta, te 22 sveska koralnih knjiga nastalih od petnaestog do osamnaestog stoljeća.

U sastavu biblioteke je i dobro uređeni arhiv. Arhiv samostana dijeli se na: 1) Rukopisni dio u kojemu je katalogizirano više od 3 000 rukopisa u obliku knjige ili u listovima. Osobitu vrijednost predstavljaju ulomci na pergameni iz desetog i jedanaestog stoljeća. 2) Arhiv samostana i provincije obuhvaća više od 100 fascikli s više od 20 000 dokumenata. 3) Glazbeni arhiv. Ovaj arhiv je najvrjedniji arhiv takve vrste u Hrvatskoj. On je dijelom plod samostanskog glazbenog života koji se sačuvao samo djelomično, a dijelom je plod sakupljača glazbenog blaga. Posjeduje 7 422 sređenih glazbenih skladbi tiskanih ili u rukopisu i dostupnih javnosti.⁷²

5.3 Dominikanski samostan

U istočnom dijelu grada, uz gradske zidine, nalazi se veliki kompleks Dominikanskog samostana. Ovaj prostor jedan je od najznačajnijih dubrovačkih arhitektonskih sklopova i jedna od najvećih riznica kulturne i umjetničke baštine grada Dubrovnika. Dominikanski red osnovao je svoj red u Dubrovniku 1225. godine, a samostanska crkva i zgrada samostana dovršene su tek u četrnaestom stoljeću. Samostan sv. Dominika podignut je oko 1250. godine dok je dubrovački nadbiskup bio Iacopo Genovese. Mjesto koje su dominikanci odabrali za svoj dom bila je jedna od strateški

⁷² Josip Sopta, Samostan Male braće, str. 64.-67.

najosjetljivijih točaka obrane grada, pa je cijeli kompleks u drugoj polovici četrnaestog stoljeća, zbog ratne opasnosti, opasan je visokim zidinama, te je pripojen gradu.⁷³

5.3.1 Crkva

U dominikanskom je redu od početka vrijedilo pravilo da najprije treba sagraditi dom Gospodinu, a tek onda sebi. Držeći se toga pravila, dubrovački su dominikanci u istočnom predgrađu zvanom Ploče, na posjedu dobivenom od obitelji Palmotić, 1301. godine počeli graditi novu veliku crkvu odgodivši gradnju samostana. Gradnja je završena 14. studenoga 1314. godine i posvećena je svetom Dominiku. Ime arhitekta nije poznato, ali su poznata imena majstora, zidara Nikole i Jurja, te majstora Blaža Kalendina, Radenam Mile i mletačkog klesara Vitala. Plod njihova rada bila je ne samo najveća crkva u Dubrovniku nego i jedan od najvećih prostora na istočnoj jadranskoj obali (42 x 14 metara). Sagrađena je u gotičkom stilu. Unutrašnjost crkve izvedena je po ustaljenu planu u propovjedničkome redu. Glavni oltar i propovjedaonica moraju se vidjeti sa svakoga mjesta i s njih se čuti svaka izgovorena riječ. Crkva prosjačkih redova prema srednjovjekovnim običajima bila je podijeljena na dva dijela: gornji, namijenjen muškarcima i redovnicima, i donji, namijenjen ženama. Južni dio, od apside do pobočnih vrata, bio je ograđen s tri strane. Tu se nalazio kor s 55 mjesta u kojemu su redovnici svakoga dana molili večernju molitvu. Crkva je u početku imala samo dvojna vrata: jednima se s ulice ulazilo u crkvu, a drugima iz crkve u sakristiju. Druga dvojna vrata probijena su kasnije. Glavna su vrata južna. Iz ulice se izravno u crkvu strmim stubištem koje je nekada, kako pokazuju ostaci, bilo polukružno, ali je u potresu 1667. godine bilo teško oštećeno i zamijenjeno novim.⁷⁴

⁷³ Serafino Razzi, *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011., str. 163.

⁷⁴ Stjepan Krasić, *Samsotan svetog Dominika u Dubrovniku: Povijesno-umjetnički prikaz*, Denona d.o.o., Zagreb, 2010., str. 89.-92.

Prilog 12: Dominikanski samostan

Sama crkva jedan je od najvećih gotičkih prostora na istočnoj obali Jadrana. Jednostavne je arhitektonske zamisli dvoranskog tipa s peterokutnom gotičkom apsidom, koju od unutrašnjeg središnjeg dijela crkve odvajaju tri visoka otvora s gotičkim lukovima. Visoki zidovi crkve s vanjske su strane bez ikakva ukrasa. Portal na južnoj fasadi ima elemente romaničkog stila, ali mu je Bonino iz Milana 1419. godine dodao okvir sa šiljastim lukom u gotičkom stilu. Unutrašnjost crkve bogata je kamenim crkvenim namještajem, propovjedaonicom, nadgrobnim pločama i renesansnim nišama.⁷⁵ Dubrovačka dominikanska crkva jedna je od najznamenitijih grobnica u starom gradu. U lađi crkve, u kapitolu, u sakristiji i u klastru grobovi su dubrovačkih Crijevića, Lukarevića, Gradića, Gundulića, Đurđevića, ali i također grobovi dubrovačkih zlatara, obrtnika, grebenara vune i tkalaca.⁷⁶

5.3.2 Samostan

Samostanski kompleks poprimio je svoj konačni oblik u petnaestom stoljeću, kada su mu prigrađeni sakristija, kapitularna dvorana i trijemovi klastra. Sakristiju je 1485. godine radio dubrovački graditelj Paskoje Miličević. Posljednji veći građevinski zahvat obavljen je 1591. godine

⁷⁵ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 59.-60.

⁷⁶ Slobodan Prosperov Novak, Volite li Dubrovnik?, str. 61.

kada je u sjeverozapadnome krilu za samostanske goste izgrađena posebna blagovaonica s predvorjem i velikim kaminom.⁷⁷

5.3.3 Zvonik

Zvonik dominikanskog samostana je oko 1390. godine počeo graditi graditelj Cecho iz Monopolija u Apuliji, ali je gradnja potrajala do sredine sljedećega stoljeća. Razmjerno dugotrajna gradnja uvjetovala je stilski izgled s primjesama romaničkoga, gotičkog i renesansnog stila. Zvonik je u više prilika bio meta neprijateljskih topova. Godine 1450. oštećen je vrh zvonika u napadu humskog hercega Stjepana Kosače. Slično se dogodilo 1991. i 1992. godine kada je zvonik pogođen topovskim granatama srpske i crnogorske vojske. U prošlosti je imao četiri zvona različite veličine i tonova. Danas sadrži dva zvona. Prvo, promjera oko 95 centimetara, salio je 1458. godine Bartol iz Cremone. Siromašno je ukrasima i nema natpisa, osim godine izrade: MCCCCLVIII. Drugo je zvono djelo kipara i ljevača zvona i topova Ivana Krstitelja Rabljanina (de Tollis), izliveno 1516. godine u Dubrovniku i urešeno renesansnim cvjetnim ukasima te likovima svetog Dominika i svetog Tome Akvinskoga. Zvono promjera 100 centimetara teži oko jedne tone. Prvi svetac drži u rukama maketu crkve i zvonika, a drugi knjigu i ljiljan. Zvono je, osim toga, ukrašeno i motivima orla raširenih krila i cvjetnim motivima. Zvonik dominikanskog samostana visok je 40 metara.⁷⁸

5.3.4 Knjižnica

Gradnja knjižnice započela je 1492. godine na gornjem katu zapadnog krila, a dovršena je 1520. godine. Knjižnica je bila javna, te je bila prva takve vrste u ovom dijelu Europe. Knjižnicom su se uz određene uvjete mogli koristiti građani Dubrovnika, ali i stranci. Za njih je bio napravljen poseban ulaz, neovisan o ulazu u samostan. Godine 1691. napravljen je drveni strop ukrašen arabeskama i natpisima, a zidovi su oslikani simboličnim slikama i poprsjima glasovitih ljudi. Unatoč svim oštećenjima, prije svega u potresu 1667. godine, u knjižnici je sačuvano 239 inkunabula (prvotisaka, knjiga tiskanih do kraja petnaestog stoljeća), niz vrlo vrijednih starijih izdanja i svjetskih rariteta,

⁷⁷ Stjepan Krasić, Samsotan svetog Dominika u Dubrovniku: Povijesno-umjetnički prikaz, str. 23.-25.

⁷⁸ Stjepan Krasić, Samsotan svetog Dominika u Dubrovniku: Povijesno-umjetnički prikaz, str. 36.-40.

oko 100 srednjovjekovnih rukopisa, počevši od jedanaestog stoljeća, od kojih su mnogi bogato iluminirani prekrasnim inicijalima i ilustracijama.⁷⁹

5.4 Crkva svetoga Ignacija i Dubrovački kolegij

Isusovačka crkva sv. Ignacija i Collegium Ragusinum, dubrovačko isusovačko učilište, smatraju se najboljim zdanjem baroknog stila ne samo u Dubrovniku nego u cijeloj Dalmaciji. Nezadovoljan brojnim talijanskim učiteljima s kojima su Dubrovčani često dolazili u sukob, dubrovački biskup Beccadelli zatražio je 1555. godine od tek osnovanog isusovačkog reda da u gradu Dubrovniku otvori kolegij.⁸⁰ Ideja o osnutku kolegija nije se mogla ostvariti zbog nedostatka materijalnih sredstava, ni Republika ni isusovački red nisu bili spremni na sebe preuzeti osnivanje i izdržavanje kolegija. Međutim, u 1634. godini iznenada se ukazala povoljna prilika da se planovi na organizaciji nastave ostvare. Marin Gundulić je oporukom ostavio 12 000 rimskih škuda za osnivanje kolegija u Dubrovniku, a 6 000 za uzdržavanje rezidencije isusovačkog reda. Ipak, niti nakon što su ostvareni financijski uvjeti za osnivanje kolegija, Republika i isusovci nisu se mogli dogovoriti oko uvjeta izgradnje kolegija i plaćanja isusovaca. Početkom travnja 1658. godine došao je u Dubrovnik Medo Ranjina, Dubrovčanin, da ponovno otvori isusovačku rezidenciju i osnuje kolegij. Ranjina je ostao u Dubrovniku četiri godine i uspio je odstraniti sve prepreke u pregovorima. Kupio je zemljište za izgradnju kolegija i kuće koje su se prema planu trebale srušiti. Nakon njegova odlaska na mjesto rektora isusovačke rezidencije postavljen je Frano Gundulić, rođak Marina Gundulića. Odmah nakon dolaska iz Italije 1662. godine počeo je rad na izgradnji prostora za kolegij prema nacrtu Serafina. Međutim, potres iz 1667. godine potpuno je razorio nedovršeni kolegij. Škola se ponovno otvorila tek nakon četiri godine. Sada je situacija za izgradnju kolegija bila povoljnija, s obzirom da su stradale sve kuće koje su okruživale zgradu kolegija. Gundulić je dao očistiti ruševine i započeo gradnju kolegija po novom nacrtu, koji je s obzirom na dobiveni prostor mogao zadovoljiti sve planirane sadržaje.⁸¹

⁷⁹ Stjepan Krasić, *Samsotan svetog Dominika u Dubrovniku: Povijesno-umjetnički prikaz*, str. 42.-45.

⁸⁰ Antun Travirka, *Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština*, str. 57.

⁸¹ Ivo Karač, *Osnovno školstvo u Dubrovniku i okolici do početka Drugog svjetskog rata (Povijesni pregled)*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Dubrovnik, 2007., str. 41.-43.

Radovi su nastavljeni tek koncem stoljeća. U tu svrhu pozvan je glasoviti isusovački arhitekt i slikar Ignazio Pozzo, koji je počeo raditi na projektu crkve 1699. godine, a dovršio ga je 1703. godine. Crkva sv. Ignacija dovršena je 1725. godine, a za kult je otvorena 1729. godine. Po raščlambi svog baroknog pročelja srodna je graditeljskim zamislima vidljivim i na dubrovačkoj stolnoj crkvi. Unutrašnjost crkve pokazuje slične značajke. Svetište crkve oslikano je baroknim freskama slikara Gaetana Garcije, koje prikazuju prizore iz života sv. Ignacija. Pod pravim kutom na pročelje crkve naslanja se zgrada Isusovačkog kolegija, izgrađena prema projektima Ranjine i Canalija, koja svojim neutralnim linijama samo naglašava barokno pročelje crkve i razvedeno barokno stubište prema gradu.⁸²

5.5 Crkva svetog Spasa

Između Vrata od Pila i Franjevačkog samostana smjestila se mala zavjetna crkva sv. Spasa, podignuta odlukom Senata iz 1520. godine u znak zahvalnosti Spasitelju što je grad poštedito od razaranja u jakom potresu koji je pogodio Dubrovnik. O tomu svjedoči i monumentalni natpis na pročelju. Crkvu je sagradio korčulanski majstor Petar Andrijić. Gradnja je završena 1528. godine. Crkva je ostala neoštećena u velikom potresu 1667. godine, pa je do danas sačuvana u svom renesansnom stilu. Crkva je jednobrodni prostor presvođen gotičkim križnobreastim svodom, a i bočni prozori su izgrađeni u gotičkom stilu sa šiljastim lukovima. Ipak, pročelje s naglašenim renesansnim elementima na portalu i trolisnom polukružnom završetku, ukupne proporcije crkve i polukružna apsida odaju jasnu i prepoznatljivu renesansnu koncepciju.⁸³ Fasada je ukrašena velikom rozetom ispod koje je pravokutna ploča na kojoj se nalazi latinski natpis o zavjetovanju i gradnji crkve. Prijevod latinskog natpisa glasi: *Za odvrćanje nebeskog gnjeva u najvećem potresu dubrovački Senat zavjetovao je ovaj sveti hram godine od Kristovog rođenja 1520. 17. svibnja. Za njegovu izgradnju pobrinuli su se Danijel Restić, Damjan Menčetić i Petar Sorkočević.*⁸⁴

⁸² Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 57.

⁸³ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 31.

⁸⁴ Tamara Gović, Epigrafski spomenici u Dubrovniku, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Dubrovnik, 2004., str. 19.

5.6 Crkva svetog Vlaha

Kult svetog Vlaha, zaštitnika Dubrovnika, započeo je krajem desetog stoljeća navodnim ukazanjem sebaškog biskupa Vlaha svećeniku Stojku 971. godine. Širenjem kulta svetog Vlaha potisnuto je dotadašnje štovanje svetog Srđa i Bakha.⁸⁵ Prva crkva svetoga Vlaha u Dubrovniku navodno se nalazila u zapadnom dijelu grada. Srušena je u četrnaestom stoljeću i zamijenjena romaničkom crkvom čija je gradnja dovršena početkom petnaestog stoljeća. U izgradnji crkve sudjelovali su mnogi domaći i strani graditelji: Anđeo Lovrin, Mihajlo Petrojević, Butko, Milojko, Leonardo Stjepanov iz Firence, Ivan iz Siene, te Petar iz Milana. Crkva je stradala u velikom potresu 1667. godine, te u požaru 1706. godine. Zbog toga je prema nacrtima Marina Gropellija izgrađena nova barokna crkva. Gradnja je trajala od 1709. do 1714. godine. Iz unutrašnjosti izgorjele crkve ostao je sačuvan samo srebrni kip svetog Vlaha.⁸⁶

Prilog 13: Crkva svetog Vlaha

5.7 Samostan svete Klare

Južno od unutrašnjih Vrata od Pila uz same gradske zidine smjestio se ženski samostan sv. Klare. Izgrađen je krajem trinaestog i početkom četrnaestog stoljeća. Po svom ugledu bio je jedan od najvažnijih ženskih samostana Dubrovačke Republike. U jednom dijelu samostana 1434. godine otvoreno je "nahodište", prihvatilište za napuštenu i izvanbračnu djecu. Bila je to jedna od prvih

⁸⁵ Marko Margaritoni, Dubrovnik između povijesti i legende, Tiskara Pavleković, Dubrovnik, 2001., str. 104.-120.

⁸⁶ Tamara Gović, Epigrafski spomenici u Dubrovniku, str. 48.-54.

takvih ustanova u svijetu. Djeca su bila zbrinuta do svoje šeste godine, a tada bi ih davali na skrb čestitim obiteljima.⁸⁷

⁸⁷ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 31.

6. Ljetnikovci i privatne palače

Dubrovački ljetnikovci i privatne palače pokazatelji su svakodnevnog života vlastele i bogatih građana. Šesnaesto stoljeće bilo je razdoblje nicanja novih palača, što je odražavalo bogatstvo dubrovačkog društva i sve snažniji utjecaj talijanske renesanse. Gradske kuće ili palače patricija i bogatih građanskih obitelji u Dubrovniku bile su simboli građanskog statusa, kao i mjesto za život i vođenje posla. Iako su postojale znatne razlike ovisno o ukusu, bogatstvu i razdoblju, najuočljivija karakteristika tih palača je njihova sličnost. Dubrovački ljetnikovci su se jačanjem humanističkog i renesansnog duha razvili iz poljoprivednog imanja i mjesta u kojima su se građani skrivali od opasnih epidemija u odmarališta vlastele i bogatih građana. Pri gradnji ljetnikovca, Dubrovčani su veliku pažnju posvećivali usklađenosti s prirodom, što je pokazatelj visokog stupnja humanističke kulture življenja. Dubrovački ljetnikovci i njihovi vrtovi se mogu mjeriti s francuskim i talijanskim renesansnim vrtovima po svemu osim po veličini jer su, kao i Dubrovačka Republika, bili prostorno ograničeni.

6.1 Ljetnikovci

Tamo gdje je, temeljen na gospodarskom blagostanju bio ostvaren puni kulturni procvat, ostvarene su također značajne i osobite pojave u načinu i kulturi življenja. Kao poseban fenomen na području kulture življenja iskazuju se uređeni i umjetnički oblikovani otvoreni prostori u zelenilu, koje nazivamo vrtovima za ugodu i perivojima (parkovima). Stvarani kao idealizirani prostori prirode, vrtovi i perivoji služili su za dokolicu i provod, duhovnim i tjelesnim užicima pa i obrednim potrebama, ovisno o obilježjima civilizacije i kulture u kojoj su nastali. Odraz gospodarskog procvata bile su i značajne promjene u načinu i kulturi življenja dubrovačke vlastele i bogatih pučana. Pored ostalog te su se promjene ogledale i u veoma izražajnoj sklonosti podizanju i korištenju ladanjskih prebivališta, tako uređenih prostornih sklopova u kojima su dvorci-ljetnikovci bili smješteni u otvorenim prostorima oblikovanih vrtova namijenjenih ladanjskoj ugodu.

Dovoljno prostran i na poseban način uređen, vrt je predstavljao jedan od dva važna prostorna dijela ladanjskih sklopova podignutih u renesansnom razdoblju diljem prigradskih predjela Dubrovnika: Pločama, Pilama, Konalu, Gružu i Lapadu. Moguće je procijeniti da je u vremenskom razdoblju od petnaestog do osamnaestog stoljeća na dubrovačkom području bilo podignuto više od dvije stotine takvih vrtova. Od ukupnog broja ladanjskih vrtova znatan ih je broj podizan kroz

četnaesto i petnaesto stoljeće, u razdoblju najvećeg prosperiteta Dubrovnika, i to uglavnom na starijem dijelu dubrovačkog teritorija, na vrlo ograničenom prostoru. Osim što se iskazuje kao istaknuti i osobit pokazatelj humanističke orijentacije tadašnje dubrovačke sredine, toliki broj vrtova javlja se i kao rezultat specifičnog uređenja tadašnjeg dubrovačkog društva.

Zahvaljujući brojnim okolnostima na dubrovačkom je području uobličen sasvim osobit tip renesansnog vrta prepoznatljive ikonografije, koji se naziva dubrovačkim renesansnim vrtom. Dubrovački renesansni ladanjski sklop činili su kuća, odnosno dvorac-ljetnikovac, zajedno s posebno uređenim i raščlanjenim vrtnim prostorom.

Ladanje je kao pojava u načinu života dubrovačke vlastele i bogatih pučana bilo i u funkciji razvoja poljoprivrede. Uspostavljanje odnosa između ladanja i agrarnog privređivanja svakako je proizašlo iz potrebe da zemljoposjednik bude prisutan na imanju u vrijeme obavljanja najvažnijih poljodjelskih radova kako bi bio u mogućnosti neposredno nadzirati primjenu agrotehničkih mjera i imao potpun uvid u stanje ljetine i ubiranja plodova. Kako bi povezali korisno s ugodnim te da bi se za boravka na izvangradskim područjima pored obavljanja poslova mogli prepustiti užitku i provodu, brojne vlastelinske obitelji i neki bogati pučani, uz gospodarske i ladanjsko gospodarske objekte razmještene diljem dubrovačkog teritorija, podigli su u nekim predjelima i udobne dvorce s uređenim vrtovima.

Dubrovački renesansni ladanjski sklopovi, prostorno koncipirani i uređeni na način da pruže udobnost uz mogućnost odvijanja različitih oblika društvenog života i zabave, čemu je pored dvorca-ljetnikovca naročito pridonosio prostrani uređeni vrtni prostor, podizani su uglavnom na starijem dubrovačkom području: Astoreji i Elafitima, ujedno i najrazvijenijem dubrovačkom poljoprivednom području. Astoreji i Elafiti su se kroz sve vrijeme dubrovačke prošlosti nalazili u središtu zanimanja dubrovačke vlastele, kojoj je već u četrnaestom stoljeću pripadao najveći dio zemljišnog posjeda. Isticali su se drukčijim sastavom poljoprivednih kultura, a svakako i drugačijom strukturom poljoprivednih radnika s obzirom na njihove vještine i iskustva. Zato se to područje po intenzitetu kultura i uređenosti poljoprivednih imanja znatno razlikovalo od ostalih novih dubrovačkih zemalja. S obzirom na svoju kultiviranost i prikladnost ono je postalo dubrovačkim ladanjskim područjem. Očita potvrda tome je postojanje vrlo brojnih ladanjskih kuća, a posebno ladanjskih sklopova koji su se načinom uređenja značajno razlikovali od velike većine gospodarsko-ladanjskih objekata na ostalim dubrovačkim područjima. To su udobniji objekti, po načinu uređenja

namijenjeni ugodu i užitku, što nije isključivalo, već je dapače podrazumijevalo mogućnost njihova korištenja i za nadziranje obližnjih imanja. Kod udobnih ladanjskih prebivališta, izvangradskih prostornih sklopova namijenjenih u prvom redu ladanjskoj ugodu, prisutna je povezanost s tipovima planirane gradnje Grada. Dubrovački ladanjski kompleksi zahvaćali su veliki prostor koji je svojim četverokutnim oblikom podsjećao na tlocrtni lik manje ili više pravilnih blokova. Kako ovi sklopovi, namijenjeni ladanjskom životu, nisu služili stalnom stanovanju, a naročito nisu uključivali stanovanje zemljoradnika niti su služili redovnoj gospodarskoj aktivnosti, to kod njih nije prevladavala izgrađenost prostora, za razliku od zatvorenih odnosno ograđenih gospodarstava na selu. Površina ladanjskih sklopova često je bila znatno veća od površine blokova u Gradu. Ipak, najveći dio površine ladanjskih sklopova činio je otvoreni prostor uređen kao vrt, unutar kojeg se nalazila zgrada ljetnikovca, koja je bila smišljeno postavljena spram vrtnog prostora i šireg okruženja. Osim što oblikom svoje površine podsjećaju na tlocrtnne likove blokova planirane gradnje u starim dubrovačkim naseljima, ladanjski sklopovi su na neki način zatvoreni, ali za razliku od blokova u naseljima i gospodarstvima, koji su zatvoreni obrubnim zgradama, ove sklopove s vrtom kao najvećim dijelom njihova prostora uglavnom zatvara i uokviruje ogradni zid.

Podizanje i uređivanje brojnih renesansnih vrtova na dubrovačkom području potvrđuje svijesti onovremenog Dubrovnikana o tome kako se postupalo pri uređivanju i izgradnji takvih prostora te na koji se način uz sasvim racionalno postupanje s prostorom može postići primjeren i cjelovit funkcijski i estetski učinak. Za dubrovačke renesansne vrtove također je značajno da ih je postojao znatan broj, iako ne na velikom području, što je zanimljivo i sa stajališta smišljenog raspolaganja prostorom. Pojedinačno promatrani, ovi su vrtovi svojom površinom primjereni ograničenom području svoje Republike i još skućenijim prostorima pod plodnim tlom. I to je jedan od razloga što vrtovi dubrovačke renesanse, a najviše ih je iz šesnaestog stoljeća, nisu veličinom dostizali talijanske ili francuske vrtove toga vremena. Dubrovački su vrtovi bili primjereni ondašnjim prilikama, što je posljedica racionalnog postupanja. Veličina dubrovačkih vrtova odražava umjerenost u raspolaganju prostorom za ladanjsku namjenu, ali su vrtovi ipak bili uređeni tako da su u njima našli mjesto osnovni sadržaji koji su trebali udovoljiti ugodu i ladanjskom provodu, premda se u dosegnutoj razini uređenja nisu mogli mjeriti s vrtovima talijanske renesanse, u obilju, raznovrsnosti i visokoj umjetničkoj i tehničkoj obradi vrtnih elemenata.⁸⁸

⁸⁸ Bruno Šišić, *Dubrovački renesansni vrt*, str. 5.-38.

To što je u prvoj polovici petnaestog stoljeća na Gružu bilo mnoštvo ljetnikovaca podupire mišljenje da je ladanjska gradnja na prigradskom području započela već u drugoj polovici ili krajem četrnaestog stoljeća. Ladanjsku izgradnju podupro je i sanitarni motiv, jer su izvangradske kuće mogle ujedno poslužiti i kao sigurno mjesto za vlastelu i ostale građane u slučajevima pojave opasnih epidemija, o čemu svjedoči *De Diversis*.⁸⁹

Pri gradnji ladanjskih sklopova, Dubrovčani su veliku pozornost posvećivali odnosu prirodne okoline i ladanjskog sklopa te su bili uvjereni da je stvaranje razumnog odnosa prema prirodi nužno ukoliko se želi postići da priroda koja ih okružuje postane izvorom mira i zadovoljstva. Takav istančan osjećaj i zavidna kultura, što se ogleda i u izboru položaja ljetnikovaca s vrtom i u konceptu uređenja ladanjskog sklopa u odnosu na bližu i dalju prirodnu okolinu, govore da su u renesansnom Dubrovniku cjelovito usvojena humanistička gledišta u odnosu čovjeka prema prirodi i o značenju prirodne sredine i okruženja za ljepotu i sklad čovjekova življenja.

Dubrovački ladanjski vrtovi, kao i ljetnikovci u njima, sasvim su primjereni shvaćanjima i mjerilima svoje sredine, koja je uz određene oscilacije trajno izražavala suzdržanost od pretjerane raskoši i rastrošnosti. Prilagođenost ladanjskih sklopova shvaćanjima dubrovačke sredine odražavala se i u njihovoj veličini. Oni najčešće obuhvaćaju površinu od pola hektra. Rijetki su slučajevi da je površina ladanjskog sklopa manja od 2 000 četvornih metara. S obzirom da relativno mali dio ladanjskog sklopa zauzimaju objekti namijenjeni boravku i drugim potrebama u zatvorenom prostoru, mnogo veći otvoreni prostor sklopa pripada vrtu. Tlocrtni oblik prostornih sklopova dubrovačkih ladanjskih prebivališta, odnosno njihovih vrtova, u osnovi je četverokut. Nepravilnosti koje se često javljaju u tlocrtnom obliku ladanjskog sklopa uvjetovane su različitim razlozima kao što su granica posjeda ili prirodna prepreka. No, prisutan je i dojam da se kod dubrovačkih renesansnih ladanjskih sklopova nije suviše ustrajavalo na potpunoj pravilnosti osnovnog tlocrtnog lika. Prostor koji je vlasnik namijenio ladanjskom sklopu izdvojen je od prirodnog okoliša zidom visokim tri do četiri metra, ovisno o položaju sklopa, o padu terena, i sl. Zidom su bez iznimke bili ograđeni svi renesansni ladanjski sklopovi, odnosno njihovi vrtovi, pa je njime ujedno bio utvrđen i njihov tlocrtni oblik. Ogradni zidovi dubrovačkih renesansnih vrtova izgrađeni su od kamena. Osim što je odjeljivao uređeni vrtni prostor od okolnog, prirodnom vegetacijom obraslog ili obrađenog poljoprivednog zemljišta ili od susjednog vrta, predstavljajući granicu uređenog prostora

⁸⁹ Igor Fisković, *Reljef renesansnog Dubrovnika*, str. 24.

pripadajućeg ljetnikovcu, značajna funkcija ogradnog zida sastojala se i u tome da osigurava miran i bezbrižan život onima koji su u tom prostoru boravili.

Dubrovački renesansni vrtovi uređivani su u vrijeme kada se već potvrdilo gledanje da je življenje u dodiru s prirodom potreba i same ljudske prirode. Humanističko gledanje na život i njegove potrebe urodilo je otkrićem prirode kao sredine koja pruža mogućnosti i za provođenje novina u načinu življenja kao što su odmor, razonoda i uživanje u privlačnim predjelima prirode izvan zbitih srednjovjekovnih gradova. Pod tim utjecajima po privlačnim predjelima dubrovačkog kraja tijekom petnaestog i šesnaestog stoljeća, ali i kasnije, podizani su ljetnikovci vlastele i bogatih pučana.⁹⁰

6.1.1 Dvorac Petra Sorkočevića

Zapadno od povijesne gradske jezgre Dubrovnika prostire se velik, šumovit poluotok Lapad. U prošlosti je Lapad bio područje brojnih renesansnih ljetnikovaca, od kojih je najpoznatiji dvorac Petra Sorkočevića, koji se smjestio na samom početku poluotoka preko puta Gruža. Ljetnikovac je smješten podno šumovita brežuljka uz samu obalu, a građen je od dvadesetih do osamdesetih godina šesnaestog stoljeća u gotičko-renesansnom stilu. Jednokatna zgrada nosi u prizemlju renesansne karakteristike, dok su monofore i trifora na katu gotičkih karakteristika. Kompleks ljetnikovca ograđen je visokim zidom. Vrt s bujnom vegetacijom sastoji se od dviju površina na različitim razinama, a uz vrt se nalazi i prostrani ribnjak. Ljetnikovac ima i manji zaštićeni vrt s kapelicom, a na prednjoj strani pročelje na katu otvara se na prostranu terasu pod kojom se nalazi cisterna.⁹¹

Prvi vlasnik ovog ladanjskog objekta bio je Petar Sorkočević. Lapadski dvorac Petra Sorkočevića ima nekoliko terasa, sa stražnje strane nalaze se perivoj i kapela, a u dvorištu ribnjak s morskom vodom. Iza glavnog ulaza u zgradu imali su Sorkočevići kupaonicu, pa su i u tome pokazivali novi i tipični renesansni odnos prema vodi i higijeni kao elementima pojačane samosvijesti. Raspored prostorija u ovom dvorcu karakterističan je za dubrovačke ladanjske objekte s jednom velikom središnjom saločom i s četiri sobe. Iz saloče se izlazilo na lođu oslikanu alegorijskim slikama koje su tumačili razni natpisi, na primjer: „*mir najbolje od svega*“, „*tirani kada piju žestoka*

⁹⁰ Bruno Šišić, Dubrovački renesansni vrt, str. 52.-76.

⁹¹ Antun Travirka, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, str. 68.-69.

pića postaju popustljivi“, „*ljubav prema domovini*“. Iz lođe se ulazi u Neptonovu sobu gdje se danas nalazi knjižnica Zavoda za povijesna istraživanja. Danas se u Sorkičevićevu ljetnikovcu nalazi Zavod za povijesne znanosti HAZU.⁹²

6.2 Privatne palače

Gradske kuće ili palače patricija i bogatih građanskih obitelji u Dubrovniku bile su simboli građanskog statusa, kao i mjesto za život i vođenje posla. Iako su postojale znatne razlike ovisno o ukusu, bogatstvu i razdoblju, najuočljivija karakteristika tih palača je njihova sličnost. To je odražavalo činjenicu da su često građene prema uzoru jedna na drugu i sadržavale su stilističke osobine posuđene od javnih zgrada, kao što je Knežev dvor. Specifične prostorne okolnosti utjecale su na određena arhitektonska rješenja. Zbog skučenosti unutar gradskih zidina, vlasnici i graditelji morali su biti vrlo snalažljivi. Na primjer, morali su se širiti uvis, te je tipična dubrovačka palača imala tri ili četiri kata. To je imalo dodatnu prednost, jer je glavni kat na kojem je vlasnik živio bio visoko iznad buke i smrada ulice i imao je više sunčeve svjetlosti. Najcjenjenije lokacije bile su na uglovima ulica, koji su pružali prednost dviju fasada pogodnih za ukrašavanje i za više prozora koji su dovodili svjetlost u mraču unutrašnjost.

Većina gotičkih palača je nestala ili je preuređena. Robin Harris u svome djelu *Povijest Dubrovnika* za takve palače daje primjer palače vojvode Sandalja Hranića koja je izgrađena 1420-tih godina. Palača vojvode Sandalja Hranića imala je dva kata, otvorenu fasadu i balkon. Na prvom katu bila su tri prozora sa šiljastim (gotičkim) lukovima, a na drugom, između dva slična prozora, jedan veliki prozor podijeljen lukovima u četiri dijela. Unutrašnjost zgrade bila je bogato namještena i raskošno oslikana.

Klasični graditeljski stil u Dubrovniku bio je prijelaz iz gotike u renesansu. Renesansni utjecaji bili su vidljivi prije svega u većoj jednostavnosti vanjskih ukrasa, u povećanoj brizi za simetriju i širim četvrtastim prozorima koji su zamjenjivali tradicionalne nadsvođene šiljastim lukovima. Osnovni razmještaj prostorija u palači ostao je nepromijenjen. Glavni ulaz obično bi imao oslikan prolaz sa stupovima na kojima se nalazio timpan. Vjerojatno je bio smješten malo postrance od

⁹² Mladen Pejaković, Ljetnikovac Petra Sorkočevića na Lapadu, Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost, Nova serija, godište IV., broj 4, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, 1993., str. 128.-130.

središnje osi, jer je vodio prema stubištu koje je isto tako bilo smješteno sa strane. U prizemlju se nalazilo skladište ili radionica, koji su imali zaseban ulaz. Skladište je imalo četvrtasti prozor sa željeznom rešetkom. Drugi veći prozori nalazili su se na prvom i drugom katu. Iza glavnog ulaza, u atriju, nalazila se cisterna ili bunar s uklesanim ukrasima. Pokraj njega, uza zid, nalazio se umivaonik odmah do isklesanih kamenih polica za lonce i ostali pribor. Nakon toga slijedilo je stubište koje je vodilo na prvi kat. U petnaestom stoljeću stubišta su bila unutar palače, ali tijekom šesnaestog stoljeća često su ih gradili izvana kako bi se uštedjelo na prostoru. Na prvom i drugom katu (i ostalima ako je palača bila velika) raspored prostorija je uglavnom bio isti – četiri sobe i jedan salon. Na svakom katu nalazio se veliki središnji hodnik koji je sa svake strane vodio u dvije manje sobe. Na prvom katu bi obično u jednoj od manjih prostorija bila kuhinja. Glavna prostorija – *saloča*, kako su je zvali u Dubrovniku – najvjerojatnije se nalazila na drugom katu ili više. Raskošno izrezbarene kamene police i kameni umivaonik (u Dubrovniku zvan *pilo*), u kojem su se prale ruke, bili su naslonjeni na zid. S druge strane nalazio se nizak kameni kamin.

Šesnaesto stoljeće bilo je razdoblje nicanja novih palača, što je odražavalo bogatstvo dubrovačkog društva i sve snažniji utjecaj talijanske renesanse. Jedna od najljepših palača Dubrovnika građena je od 1549. do 1553. godine, a pripadala je bogatom trgovcu Tomi Stjepoviću Skočibuhi. Nalazi se u Rastićevoj ulici u Pustijerni. Palača je bila primjetno viša od palača patricijskih susjeda. U prizemlju se nalazio mali atrij s lijepo izrezbarenim bunarom, umivaonikom i stubištem. Prvi kat je bio prilično nizak, ali visina drugog i trećeg kata istaknuta je visokim renesansnim prozorima. Saloča na trećem katu jedna je od najljepših u Dubrovniku. Za pročelje je bio zadužen majstor Antonio iz Ancone. Palač ima klasične renesansne ukrase slične talijanskoj arhitekturi, posebno venecijanskoj.⁹³

⁹³ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 312.-314.

7. Zaključak

U radu se prikazuju najvažnija obilježja dubrovačke arhitekture u vrijeme humanizma i renesanse. Arhitektura u Dobrovniku svoj vrhunac, kao i Dubrovnik općenito, doživjela u vrijeme humanizma i renesanse. To je vrijeme kada je Dubrovnik jedna od najvećih trgovačkih sila na Sredozemnom moru, što je Dubrovniku donijelo veliko bogatstvo. Bogatstvo stečeno u trgovini omogućilo je Dubrovčanima gradnju velikog broja novih građevina. To se prije svega odnosi na gradske zidine i fortifikacije, koje osim obrambenih uvjeta ispunjavaju i estetske uvjete, te su gradske zidine među najprepoznatljivijim dubrovačkim obilježjima. Brojnost i funkcionalnost javnih građevina pokazuje da se dubrovačka vlada brinula za što bolje funkcioniranje Dubrovačke Republike, kao i za dobrobit svojih građana. Veliko bogatstvo u vrijeme humanizma i renesanse odrazilo se i na gradnju brojnih crkava i samostana. Dubrovački ljetnikovci bili su okruženi vrtovima koji su se po svemu, osim po veličini, mogli uspoređivati s renesansnim vrtovima u Francuskoj i Italiji. Osim estetske vrijednosti, ljetnikovci nam pružaju uvid u način života i razmišljanja dubrovačkog renesansnog čovjeka.

8. Popis priloga

- Prilog 1:
http://www.destinacije.com/slika_nav.asp?lang=hr&pg=379&folder=&cp=18906&s=Next
- Prilog 2: http://www.destinacije.com/slika_nav.asp?lang=hr&pg=16&folder=Slike-Hrvatska-UtvrdeiGradine&cp=783&s=Next
- Prilog 3: <http://www.medusa.hr/fotogalerija-photo-gallery/>
- Prilog 4:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/View_from_Sr%C4%91_to_the_fort_Revelin.jpg
- Prilog 5: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kne%C5%BEev_dvor_LS2.JPG
- Prilog 6: http://www.dubrovniknet.hr/novost.php?id=24616#.UjHVHH_YWHs
- Prilog 7:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Velika_Onofrijeva_%C4%8Desma_LS1.JPG
- Prilog 8: <http://curove.blogspot.com/2010/05/blog-post.html>
- Prilog 9: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Main_street-Dubrovnik-2.jpg
- Prilog 10: http://www.destinacije.com/slika_nav.asp?lang=de&pg=46&folder=slike-hrvatska&cp=2260&s=Next
- Prilog 11: http://www.destinacije.com/slika_nav.asp?lang=hr&pg=1&folder=Slike-Hrvatska-SamostaniiHramovi&cp=48&s=Next
- Prilog 12: <http://www.redovnistvo.ba/hr/page.php?id=17>
- Prilog 13: <http://www.flickr.com/photos/vorobyov/5036615659/>

9. Literatura

- Blažina-Tomić, Zlata, Kacamorti i kuga: Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2007.
- Borovečki, Ana, Lang, Slobodan, Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika, Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar" Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2001.
- Buconić Gović, Tereza, Dubrovačke crkvice, Vlastita naklada, Dubrovnik, 2002.
- De Diversis, Filip, Opis slavnog grada Dubrovnika, Dom i svijet, Zagreb, 2004.
- Deanović, Ana, Utvrde i perivoji, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2001.
- Fisković, Cvito, Juraj Dalmatinac, Zora, Zagreb, 1963.
- Fisković, Igor, Reljefi renesansnog Dubrovnika, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993.
- Gović, Tamara, Epigrafski spomenici u Dubrovniku, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Dubrovnik, 2004.
- Harris, Robin, Povijest Dubrovnika, Golden marketnig, Zagreb, 2006.
- Karač, Ivo, Osnovno školstvo u Dubrovniku i okolici do početka Drugog svjetskog rata (Povijesni pregled), Hrvatski pedagoško-književni zbor, Dubrovnik, 2007.
- Karaman, Antun, Dubrovačke zidine, Turistička naklada d. o. o., Zagreb, 2003.
- Krasić, Stjepan, Samsotan svetog Dominika u Dubrovniku: Povijesno-umjetnički prikaz, Denona d.o.o., Zagreb, 2010.
- Margaritoni, Marko, Dubrovnik između povijesti i legende, Tiskara Pavleković, Dubrovnik, 2001.
- Pejaković, Mladen, Ljetnikovac Petra Sorkočevića na Lapadu, Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost, Nova serija, godište IV., broj 4, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, 1993.
- Prosperov Novak, Slobodan, Volite li Dubrovnik?, V. B.Z., Zagreb, 2005.
- Razzi, Serafino, Povijest Dubrovnika, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011.
- Skupina autora, Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, Svezak II, Srednji vijek i renesansa (XIII.-XVI. stoljeće), Školska knjiga, Zagreb, 2000.

- Sopta, Josip, Samostan Male braće, Turistička naklada d.o.o., Zagreb, 2004.
- Statut grada Dubrovnika: sastavljen godine 1272., Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002.
- Stulli, Bernard, Povijest Dubrovačke Republike, Arhiv Hrvatske, Dubrovnik-Zagreb, 1989.
- Šimundić-Bendić, Tanja, Zlatni Dubrovnik, Maris Liber, Zadar, 2006.
- Šišić, Bruno, Dubrovački renesansni vrt, HAZU, Zavod za povijesne znanosti i umjetnosti, Dubrovnik, 1991.
- Travirka, Antun, Dubrovnik: povijest, kultura, umjetnička baština, Forum, Zadar, 1998.
- Veramenta-Paviša, Patricija, Obnova dviju dubrovačkih tvrđava: sanacija tvrđave Svetog Ivana i revitalizacija tvrđave Revelin, Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost, Nova serija, godište V., broj 4, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, 1994.